

Rat u Persijskom zalivu

Zaliv posle rata

OLIVER POTEŽICA

Autor smatra da je kriza u Zalivu, otpočeta iračkom okupacijom Kuvajta 2. avgusta 1990, a završena bezuslovnim iračkim prihvatanjem uslova Ujedinjenih nacija 3. marta 1991, kao jedna od najvećih međunarodnih kriza nakon drugog svetskog rata, po mnogim karakteristikama jedinstvena u posleratnoj istoriji međunarodnih odnosa. U tom okviru se moraju sagledati njene političke, ekonomske, vojne i ekološke posledice, uticaj na migracione procese, i drugo. Sukob u Zalivu, koji je posle korejskog rata po broju mobilisanih ljudi i korišćenoj tehnologiji bio najveći međudržavni sukob u poslednjih pedeset godina, nije doveo do promena granica u regionu, ali je izazvao značajne promene u odnosu snaga kako u regionu, tako i na globalnom planu. Pored Iraka, rat su izgubile i neke druge zemlje (Jordan, Jemen i dr.), dok su ga, s druge strane, pored SAD, dobili Iran, Izrael, Sirija i neke druge države. Posle svega, ostaje da se vidi da li će razvoj događaja potvrditi arapsku poslovicu da „pustinjska oluja (kakav je bio i kodirani naziv operacije) obično ne traje dugo”.

Među najvažnijim pitanjima koja je „otvorio” rat u Zalivu jeste ono koje se odnosi na stvaranje novih struktura bezbednosti u regionu, što je jedan od prvih koraka u uspostavljanju novog svetskog poretka. Autor šire razmatra posleratnu situaciju u Iraku i Kuvajtu, kao i nove probleme vezane za regionalnu bezbednost (kurdski problem). Analiziraju se i opcije i interesi najznačajnijih regionalnih, kao i različiti pristupi procesima regionalne bezbednosti najznačajnijih globalnih faktora. Posebno se razmatra pitanje stvaranja novog svetskog poretka (unipolarni svet i Pax Americana) i novog mesta i uloge Organizacije ujedinjenih nacija u međunarodnim odnosima.

Kriza u Persijskom zalivu, koja je otpočela iračkom okupacijom Kuvajta 2. avgusta 1990, nije samo jedna od najvećih međunarodnih kriza nakon drugog svetskog rata već je, po nekim karakteristikama, i jedinstvena. Posebno je važna činjenica da je to prva međunarodna kriza u posleratnom

periodu koja nije bila zasnovana na konfrontaciji Istok – Zapad. Prvi put je, takođe, jednu zemlju članicu Ujedinjenih nacija potpuno okupirala i anektirala druga članica OUN. Kriza je dovela do velikih migracija stanovništva i stvorila stotine hiljada izbeglica, ugrozila proizvodnju i protok nafte, unela nesigurnost u svetske ekonomske i finansijske tokove i drugo. U tom ratu bio je angažovan najveći broj vojnika i zemalja od drugog svetskog rata, pa je, po broju mobilisanih ljudi i korišćenju tehnologiji, sukob u Zalivu, posle korejskog rata, najveći međudržavni sukob u poslednjih pedeset godina. Zahvaljujući vojnim tehnologijama, u tom ratu je bilo relativno malo žrtava, a postojala je velika asimetrija u njihovom broju (slično kolonijalnim ratovima iz prethodnog veka). S druge strane, rat je prekinut upravo u trenutku kada su vođene operacije koje bi dovele do potpunog uništavanja protivnika. Bez sličnog primera u istoriji je i ekološka katastrofa, izazvana iračkim paljenjem naftnih polja u Kuvajtu, koja je bila bez jasnog vojnog razloga i cilja. Posmatrači navode da je to bio prvi rat u regionu u kojem su bile sukobljene arapske zemlje, u kojem su učestvovalе (više indirektno) i sve tri regionalne nearapske zemlje, kao i rat (u tom regionu) u kojem je prvi put učestvovala američka armija (ako se izuzmu dve manje intervencije u Libanu 1958. i 1983. godine). Rat je imao različite političke, ekonomske, ideološke i druge ciljeve, koji su se menjali u zavisnosti od faze, ali, s druge strane, nije doveo do promena granica, već samo do promene odnosa snaga u regionu. Razloge za otpočinjanje tog rata možda je najbolje ocenio američki časopis „Foreign Policy”,¹ koji navodi da je rat u Zalivu bio rat za naftu, rat za novi međunarodni poredak, rat za bezbednost SAD i rat za Izrael, pogotovu što postaje sve jasnije da ratom u Zalivu nije rešen problem Zaliva, a još manje Bliskog istoka u celini.

Naš poznati diplomata i publicista Leo Mates postavlja pitanje kako je i zašto došlo do rata u Zalivu upravo u trenutku kada se očekivao novi korak u vezi s likvidacijom strateškog naoružanja i stabilizacijom mira u svetu. On smatra da se radilo o regionalnom ratu koji se vodio u sasvim specifičnom području (na primer, palestinski problem je jedini svetski problem koji nije mogao biti stavljen pod kontrolu čak ni

¹ „Foreign Policy“, Washington, proleće 1991.

koordiniranim naporom supersila). Naravno, „posle rata sve se još više iskomplikiralo” i sve može ostati na jalovom pokušaju, koji neće stabilizovati odnose u regionu.² Većina posmatrača smatra da je taj rat bio pokušaj primene sistema kolektivne bezbednosti, načela međunarodnog prava i poretka OUN, pri čemu prva briga međunarodne zajednice mora biti da se taj „izuzetak” ne ponovi. Odmah nakon okončanja operacija, na primer, američki predsednik Džordž Buš je najavio povlačenje američkih snaga i hitno pokretanje diplomatskih akcija za stvaranje sistema bezbednosti za celo područje Bliskog istoka, sa prioritetom rešavanja palestinskog pitanja. On je naglasio da se to mora rešiti kompromisom, a ne s osloncem na silu, uz istovremeno najavljivanje mera za ekonomsku rekonstrukciju regiona. Buš je, svakako, bio svestan da se „vrli novi svet” i sistem bezbednosti ne mogu silom nametnuti, već da je, nakon rata, prioritetno stvaranje uslova za rešavanje konkretnih problema u „pogodnoj atmosferi”, makar i privremeno.

Rat u Zalivu stvorio je nove saveze i „neku mršavu šansu za uređenje regiona”, bacio u istoriju mnoge stare ideje, kao i prisilio mnoge da ponovo razmotre svoje utvrđene pozicije i politike. Međutim, sami Arapi kažu da „pustinjska oluja (Desert Storm) ne traje dugo”, pa se stari običaji, razmišljanja i ponašanja mogu brzo povratiti. Predsednik Buš je naglasio da se pobjeda nad Irakom ne može smatrati ratom za prestanak svih ratova. Američki analitičari već upozoravaju na moguće probleme vezane za nove regionalne izazove, lokalne sukobe, uključujući i sukobe na Balkanu, sušu u Africi, „crnu kišu” ekološkog zagađenja i drugo.

Isto tako, rat je obezvredio i mnoge diplomatske inicijative i mirovne planove, koji su bili u opticaju sve do otpočinjanja kopnene ofanzive (23. februar). Konstatujući da je rat u Zalivu otpočeo 17. januara „uz pristanak svetske zajednice radi postizanja plemenitog cilja likvidacije posledica agresije”, komentator moskovskog radija je rekao da se „samo ne zna cena koju ćemo platiti”. U obraćanju naciji nakon rata, predsednik Buš je izjavio: „Kuvajt je oslobođen. Iračka armija je poražena. Naši vojni ciljevi su ostvareni. Kuvajt se ponovo nalazi u rukama Kuvajćana koji upravljaju vlastitom sudbi-

² Leo Mates, *Posljednji rat*, „Međunarodna politika”, br. 983, 16. mart 1991.

nom... To je pobjeda za OUN, za čitavo čovečanstvo, pobjeda vladavine zakona i onoga što je pravedno". Nepotrebno je govoriti da su Irak i njegov vođa Sadam Husein izgubili rat, ali su ga izgubile i neke druge arapske zemlje koje su podržavale Irak. A, pored Amerikanaca, rat su dobili i Iranci, Izraelci, možda i Sirijci, i još neki drugi.

RAT I NJEGOVE POSLEDICE

Osnovna karakteristika rata u Zalivu na vojnom planu jeste to što je na relativno malom prostoru i u relativno kratkom vremenu izvršena koncentracija velikog broja ljudi i velike količine najmodernijih sredstava ratne tehnike. Samo Sjedinjene Američke Države su u tom regionu koncentrisale 75 odsto svojih aviona taktičke namene, 32 odsto borbenih tenkova i 46 odsto nosača aviona. Brz završetak operacija i ishod ratnih dejstava teško da može opravdati koncentraciju sredstava i ljudstva u takvom obimu.³ Osim vojnotehnoloških, rat u Zalivu je izmenio i jedno od osnovnih pitanja za geostrategijske faktore u sadašnjim globalnim odnosima – pitanje određivanja mogućeg protivnika i procene karaktera pretnje i ugrožavanja državnih interesa. Slobodno prebacivanje snaga NATO iz Evrope na ratište u Zalivu upućuje na zaključak da bi NATO mogao prihvatiti delimično modifikovani sovjetski koncept defanzivne strategije u Evropi, čime bi se dalje oslabio pritisak na pretpostavljena lokalna krizna žarišta. Ali, upravo je intenzitet ratnih aktivnosti u Zalivu zapretio blokadom procesa razoružavanja, otvarajući uporedo nove „kanale” regionalnih zaošttravanja (sličnih hladnoratovskim) i kriza, uz stalnu pretnju izbijanja novih ratova.⁴

S obzirom na nesrazmeran odnos borbene moći sukobljenih strana, s pravom se može govoriti o jednostranim borbenim

³ Ovim ratom se javio zahtev za novo postavljanje odnosa između vazduhoplovstva, mornarice i kopnenih snaga. Operacije su pružile konkretnu potvrdu za američku ratnu doktrinu vazdušno-kopnenog rata 2000, pripremljene za ratna dejstva protiv Sovjeta u Evropi. Ova doktrina se primenjuje u ofanzivnim ili defanzivnim operacijama, bez obzira na zemljište na kojem se vodi borba ili na vrstu angažovanih jedinica". (Stanislav Ocokoljic, *Izazovi razoružanja*, „Međunarodna politika“, br. 984, 1. april 1991. godine).

⁴ Razvoj događaja nakon rata u Zalivu neće zatvoriti proces naoružanja, što je vidljivo i po samitu Buša i Gorbačova koji se najavljuje, ali će biti usporavanja, posebno zbog promena u geopolitičkom balansu i unilateralizma (S. Ocokoljic, *isto*).

dejsstvima bez ikakvog značajnijeg otpora protivnika. Irak i Kuvajt su bili istinski poligoni za isprobavanje najmodernijeg američkog konvencionalnog naoružanja i, posebno, elektronske opreme. Dok su SAD primenile svoj „vazdušno-kopneni koncept ratovanja”, Iračani su bili, i do kraja ostali, „zarobljenici” svoje statičke odbrane. Sve je to učinilo da se taj rat označava kao „elektronski rat”, „video-rat”, „jednostrani rat” i slično, pri čemu su posebno mesto imale moćne američke TV-stanice, koje su, na primer, stvarale utisak kao da se borba vodi na nekoj drugoj planeti.

Pod zastavom Ujedinjenih nacija i uz simboličnu pomoć multinacionalnih snaga, SAD ostvarile su, pored vojne pobe-
de, i svoj osnovni cilj – čvršće vojno prisustvo na „dužu stazu” u tom izuzetno značajnom regionu, iz kojeg SAD zadovoljavaju oko 30 odsto svojih potreba za naftom. Ipak, realno je očekivati i protivljenje američkom ostanku u regionu, što može biti izvor novih zategnutosti.⁵ Naravno, ostaje da se vidi koliko će Amerikanci, kao glavni arbitri, uspeti da pomire isprepletene i duboko suprotstavljene interese na Bliskom i Srednjem istoku. Neki posmatrači prilika u tom regionu smatraju da savezničkim oslobađanjem Kuvajta nije rešena kriza u Zalivu, koja se još više produbila. Problemi Iraka i Kuvajta su, dakle, privremeno zamrznuti i prisustvo američkih snaga ne može biti garancija bezbednosti i očuvanja postojećih feudalnih monarhija u regionu. Rat u Zalivu je stavio na dnevni red i pitanja njihove modernizacije i demokratizacije, što je već dovelo do podela u okviru tih zemalja i donekle ugrozilo vodeću ulogu Saudijske Arabije. Verovatno zbog toga neke od tih zemalja i traže stalno prisustvo američkih snaga, izražavajući rezervu prema bilo kakvim arapskim varijantama koncepta regionalne bezbednosti.

Američki izvori su posebno nastojali da naglase da će, sada kada su i „hladni rat” i rat u Zalivu okončani, Ujedinjene nacije, i njihov najmoćniji član SAD, biti u stanju da odvrte svakog agresora. Ali, neki od njih dodaju da je „u svakom drugom pogledu rat u Zalivu malo doprineo stvaranju novog svetskog poretka”, kao i da se takav sklop okolnosti, posebno

⁵ Za vreme redovnih i prijavljenih manevara mornarice Islamske Republike Iran, 21. maja, došlo je do incidenta kada je jedan američki brod u Persijskom zalivu otvorio vatru na jedan iranski brod, pri čemu je prouzrokovana manja šteta i ranjen jedan iranski vojnik.

na političkom planu, teško više ikada može ponoviti, pa će sledeći izazovi biti mnogo teži. U naknadnom razvoju događaja sa pobunom Kurda i Šiita u Iraku, mnogi američki komentatori su, ipak, postavili pitanje da li je Bušovo naređenje za obustavu rata bilo preuranjeno. Neki su izjavili da je američki predsednik pragmatično žrtvovao principe u ime stabilnosti, jer više „voli” Sadama Huseina nego haos u tom delu sveta.

Završetak ratnih dejstava otvorio je nekoliko novih pitanja za SAD i saveznike, pre svega kako održati mir i sprečiti obnavljanje ratnih sukoba, kako rešiti pitanja nadoknade štete, zatim kako pristupiti pitanju osude agresije i uklanjanja ekonomskog embarga, i slično. Neposredni rezultati rata su sankcionisani u rezolucijama Ujedinjenih nacija: br. 686 (od 3. marta), kojom se reguliše obustavljanje vojnih operacija; br. 687 (od 5. aprila), kojom se reguliše prekid vatre; br. 688 (od 9. aprila), kojom se postavlja pitanje kurdskih izbeglica u Iraku; br. 689 (od 9. aprila), kojom se reguliše stvaranje snaga za nadgledanje iračko-kuvajtske granice (UNIKOM); br. 692 (od 17. maja), kojom se osniva fond i komisija za iračke kompenzacije ratne štete; br. 699 (od 18. juna), o eliminisanju iračkog oružja za masovno uništavanje, i br. 700 (od 18. juna), o potpunom vojnom embargu protiv Iraka. (Te rezolucije impliciraju i mere koje treba da budu prihvaćene u nacionalnim zakonodavstvima zemalja članica, o čemu bi trebalo obavestiti i generalnog sekretara OUN).⁶ Pored toga, u severnom Iraku se nalazilo oko 20.000 pripadnika savezničkih snaga, pre svega američkih, sa zadatkom da obezbede „bezbedne zone” iračkim Kurdima, koji će, kako se predviđa, biti angažovani do sredine jula 1991, kada treba da budu zamenjeni jedinicama i policijskim snagama Ujedinjenih nacija.

Mnogi zapadni analitičari su čak postavili pitanje da li su SAD i saveznici namerno preuveličavali moć Iraka, dok je italijanski radikalni katolički list „Il Sabbato” čak predložio da se američkom predsedniku Bušu dodeli „Nobelova nagrada za rat”. To pitanje je aktuelno nakon „analiza” savezničkog manevra okruženja iračkih snaga, koji su neki euforično poredili sa bitkom kod Kane iz 216. godine p. n. e.

⁶ Snage UNIKOM-a sačinjava 1.440 vojnika iz 35 zemalja, od čega su 300 vojni posmatrači, čija je dužnost da nadgledaju granicu i prijave i reaguju na svaki slučaj kršenja primirja.

Prema američkim izvorima, na zapad Iraka bilo je prebačeno oko 150.000 vojnika, koji su izveli okruženje iračkih elitnih jedinica Republikanske garde. To je učinjeno pod okriljem noći, uz „elektronsko ometanje“, pa je glavnokomandujući savezničkih snaga, američki general Švarckopf, rekao da su Iračani „ostali bez očiju“. Usledio je katastrofalni poraz iračkih jedinica, bez obzira na pokušaje sovjetskog rukovodstva pred kopnenu ofanzivu da makar donekle spasi Irak. Te „nesporazume“ u odnosima supersila američki predsednik Buš je okončao naredjenjem za optočinjanje konačnog napada. Potvrdile su se pretpostavke da je cilj ofanzive bio uništavanje iračkih vojnih potencijala, mada se ne može isključiti ni gledište iranskog dnevnika „Džumhurije islami“ da se radilo i o uništavanju poslednjeg sovjetskog uporišta na Bliskom istoku. Irak nije imao drugog izbora osim da prihvati rezoluciju br. 687 OUN o prekidu vatre.

Nakon okončanja vojnih operacija, 3. marta, usledili su ustanci šiitskih muslimana i Kurda u Iraku, pa je irački predsednik Sadam Husein već bio otpisan. Američki predsednik Buš je otvoreno pozvao irački narod da svrgne svog predsednika, koji ga je dva puta gurnuo u rat. Ustanak na jugu Iraka je izbio na delu teritorije na kojem su se nalazile američke trupe (15 odsto iračke teritorije). Ipak, irački režim je uspeo da se konsoliduje i prvo uguši pobunu na jugu zemlje, pa zatim i na severu, što je dovelo do egzodusa Kurda i manjeg broja šiitskih izbeglica u Iran.⁷ Neki pobunjenici su optužili SAD za poraz, ali je predsednik Buš javno naglasio da se SAD neće mešati u unutrašnje obračune u Iraku i da nijedan američki vojnik neće biti uvučen u građanski rat. Takav američki stav je izazvao brojne unutrašnje i spoljne kritike, ali je potvrdio da SAD nisu bile za stvaranje fundamentalističkog režima u Iraku, niti su javno mogle da podrže stvaranje nezavisne kurdske države. Američke snage su, istina, oborile tri iračka aviona i nekoliko puta je oštro zaprećeno iračkom režimu, ali su, ipak, SAD u svojim akcijama bile limitirane, jer je svako drugačije postavljanje za njih moglo biti kontraproduktivno. Ipak, i američki predsednik je bio prinuđen da preduzme mere za ograničavanje suvereniteta Iraka stvara-

⁷ „Economie et politique“, maj 1991, Pariz.

njem „bezbednih zona” za kurdske izbeglice (taj presedan u međunarodnom pravu može imati dalekosežne implikacije, jer može biti primenjen u svim delovima sveta gde se proceni da se krše ljudska prava, pa čak, na primer, i kod nas). Iračani su, bez obzira na neke incidente ili odugovlačenja, bili prinuđeni da prihvate planove o stvaranju „bušistana”, kako Kurdi zovu te enklave.

Još dok su se pripremali za rat u Zalivu, američki stratezi su napravili ambiciozne planove o posleratnom miru u regionu, u kojem bi se, na primer, Sirija „odrekla” korišćenja terorizma, a Izrael prihvatio ustupke po principu „teritorije za mir”. Pa ipak, događaji su pokazali, kao u slučaju povlačenja egipatskih i sirijskih trupa iz Zaliva i neuspeha osovine Kairo-Rijad-Damask, da taj proces neće biti lak. Neki poznavaoци regionalnih prilika smatraju da su Amerikanci precenili svoje spoljno-političke mogućnosti u promenama odnosa, kao i mogućnosti za menjanje feudalnih poredaka, pa su tamo praktično postali zaštitnici feudalizma, a ne ljudskih prava. Moraju se, osim toga, imati u vidu i teškoće na „američkoj sceni”, posebno recesija američke privrede. Rat u Zalivu je, ipak, pokazao da su SAD jedina istinska svetska sila. „Ali, oni koji napadno ističu tu njenu prednost ne poriču i njena ograničenja: nedostaje joj jači ekonomski oslonac”. U takvim okolnostima, pitanje je da li vreme radi za Amerikance, ili za njihovog protivnika Sadama Huseina.

MOGUĆI PRAVCI BUDUĆEG RAZVOJA

Potpunije vojne i političke analize svih aspekata rata u Zalivu tek treba da uslede, odnosno biće konačne kada budu otkriveni i do sada nepoznati „kamenčići” tog regionalnog „mozaika”.⁸ Američki časopis „Newsweek” nedavno je naglasio da je Irak slomljen, da se čini kao da je rat u Zalivu bio tako davno, a ne vidi se koje je promene doneo.⁹ Saudijska

⁸ Na primer, zna se mnogo podataka o iračkim vojnim gubicima, ali su skoro potpuno nepoznati saveznički vojni gubici. Nepoznate su, takođe, činjenice o tajnim kontaktima i dogovorima između Iraka i Irana, SAD i Irana, i drugih, što će dodatno rasvetliti neke elemente za procenjivanje tog rata. U poslednje vreme pažnju privlači i knjiga američkog publiciste Boba Vudvorda – „Komandanti”, o zbivanjima na američkoj strani za vreme rata.

⁹ „Newsweek”, 27. maj 1991.

Arabija, na primer, pokušava da „povrati” status quo ante, u Izrael i dalje dolaze sovjetski Jevreji i slično, pa se nameće pitanje da li su Amerikanci već propustili da pretvore pobeđu u povećanje svog uticaja na spoljni svet, bez obzira na to što su uništili neke neprijatelje.

Sigurno je da su se posle rata u Zalivu na Bliskom i Srednjem istoku desile značajne promene, a vreme će pokazati njihov smer. Posle početne euforije i nekih konkretnih poteza na planu regionalne bezbednosti, neki arapski komentatori su počeli da optužuju američkog predsednika Buša da usporava taj proces. Ako se prihvati teza da je sistem regionalne bezbednosti sistem održavanja mira uz prihvatljiv vojni balans i formalne ugovore, uz stabilnost država u odnosu na pretnje spolja i iznutra, kao i uz regulisanje odnosa u strateškom i ekonomskom smislu, nema sumnje da će budući regionalni poredak (u kojem svi očekuju da će ključnu ulogu imati SAD) morati da posveti pažnju i pitanjima arapskog nacionalizma i islamskog fundamentalizma, pitanjima arapsko-izraelskog konflikta i „integracije” u taj sistem druge dve zemlje regiona koje nisu arapske (Iran i Turska), kao i pitanju slobodnog protoka nafte. Zbog različitih interesa involviranih faktora, moraju se pronalaziti novi modaliteti regionalne bezbednosti, premda neki autori skeptično tvrde da to može samo biti povratak „na staro”, slično Bagdadskom paktu iz 1955. godine.¹⁰ Sve to još jednom pokazuje da su u tom delu sveta političke pobeđe možda čak i važnije od vojnih, što su verovatno dobro znali i Amerikanci, pa je i predsednik Buš naglašavao da postoje mogućnosti za postizanje istorijskog mira, ali da za to ne mogu snositi odgovornost samo Amerikanci.

Kako je vreme od okončavanja operacija na frontu odmicalo, postajalo je sve očiglednije da je početni optimizam novih regionalnih prestrojavanja, izražen i kroz martovsku deklaraciju iz Damaska, koju je potpisalo šest zemalja Zaliva, Egipat i Sirija, bivao sve manji. Početkom juna, američki predsednik je pokušao da oživi taj „optimizam” kroz obnavljanje ideje o Bliskom istoku kao regionu mira, bez nuklearnog, hemijskog i biološkog naoružanja i balističkih raketa. Takva ideja ne može, međutim, prikriti činjenicu da se na Bliskom

¹⁰ Fred Halliday, *Zalivski rat i njegovo nasleđe*, „International Affairs“, London, maj 1991.

istoku nastavlja ubrzana trka u konvencionalnom naoružavanju, kroz, na primer, najavljene američke isporuke oružja Izraelu, Saudijskoj Arabiji, Egiptu i drugima ili sirijske kupovine oružja. Dok su SAD i arapske zemlje Zaliva stalno naglašavale potrebu za američkim prisustvom u regionu, Sovjetski Savez je pozivao na uzdržanost i fleksibilnost, istovremeno postavljajući pitanje da li proces regionalne bezbednosti treba da bude sličan Helsinkiju. Iran je ostajao pri svom stavu da regionalnu bezbednost treba da uređuju zemlje regiona, dok je Evropska zajednica zagovarala proces sličan KEBS-u, koji bi obuhvatio region Mediterana i Bliskog istoka.

Američki stratezi su posebno ukazivali na potrebu „dalekovide diplomatije”, pa se postavlja pitanje da li je to „odugovlačenje”, u stvari, „spuštanje cene” svim involviranim faktorima i pokušaj postizanja kompromisa koji bi svima bio prihvatljiv. Amerikanci veoma dobro znaju da je kompromis jedino rešenje u političkim procesima, jer se inače stvara sistem nestabilne ravnoteže, koji se pre ili kasnije raspada.

IRAK POSLE RATA

Potpuni vojni poraz Iraka i rigorozni uslovi koje je kao poražena strana morao da prihvati uzrokovali su krajnje haotičnu situaciju na unutrašnjem planu, koja je poprimila karakter oružane pobune sa svim elementima građanskog rata. Nema zvaničnih podataka o iračkim gubicima u ratu, ali se procene kreću od 50.000 do 150.000 poginulih (civili i vojnici), oko 100.000 – 150.000 ranjenih i oko 70.000 zarobljenih vojnika. Vojni stručnjaci smatraju da je Irak u tom ratu izgubio oko 75 odsto svoje oružane sile.¹¹ Mada nema podataka, gubici na strani antiiračke koalicije su bili neznatni. Irački vojni poraz je najbolje označila rezolucija br. 687 Saveta bezbednosti OUN o prekidu vatre, kojom su Iraku nametnuti

¹¹ Računa se da je Irak u ratu izgubio oko 55 odsto svojih tenkova (savezničko vazduhoplovstvo je uništilo 1.685, dok su zarobljena ili oštećena 1.323 tenka), oko 60 odsto svojih artiljerijskih oruđa (vazduhoplovstvo je uništilo 1.400, a zarobljeno je ili oštećeno oko 740) i oko 50 odsto borbenih aviona (uništeno 97, a oko 140 „sklonjeno” u Iran).

Nisu dostupni podaci o gubicima saveznika, osim za ljudstvo (oko 200 vojnika) i posredno za avione (oko 50).

izuzetno teški uslovi primirja.¹² Mada je verbalno imao rezerve prema dokumentima OUN o primirju, Irak nije mogao da odbije nametnute uslove. Njemu su nametnute i teške finansijske obaveze, pa će ta zemlja morati da odvajati 30 odsto svojih prihoda od nafte za otplaćivanje ratne odštete, o čemu će se starati specijalni komitet Ujedinjenih nacija.¹³ Značajno je podsetiti da je Irak godišnje zarađivao 15–16 milijardi dolara od izvoza nafte, kao i da već ima oko 70 milijardi dolara duga. Za Irak i dalje važi rezolucija OUN o ekonomskom embargu (do nove odluke), osim za hranu i lekove. Eksperti komisije iz 21 zemlje rade na pitanjima eliminisanja iračkih sredstava za masovno uništavanje i balističkih raketa, što je predviđeno rezolucijama br. 687 i 689. Poseban pritisak na Irak vršen je u vezi s iračkim nuklearnim kapacitetima, pa je predsednik Sadam Husein bio primoran da pismeno dostavi OUN detaljnu i potpunu listu iračkih nuklearnih materijala, sredstava i instalacija.

Napori zemalja koalicije su bili posebno usmereni na odlazak iračkog lidera Sadama Huseina sa vlasti, što su otvoreno pokazivali SAD, Saudijska Arabija, Evropska zajednica i Iran. Dok je iranski predsednik Rafsandžani izjavljivao da bi Sadam Husein trebalo da se pokori volji naroda, američki predsednik Buš je priželjkivao vojni udar i uspostavljanje režima koji će očuvati integralni Irak, pa makar i u nekom „federalnom vidu”. Potpunim ostvarenjem uslova iz rezolucije OUN Irak je trebalo da bude pretvoren u skoro beznačajnu vojnu i političku silu u regionu. I, dok optimisti navode da su tim merama OUN učinile prvi napor u stvaranju novog međunarodnog poretka, pesimisti polaze od vizije unipolarno-multipolarnog sveta i od mogućih novih nestabilnosti u regionu.

Prihvatanjem svih mera OUN, Irak je uspeo da kratkoročno doprinese stabilizaciji svog položaja, pa se režim Sadama

¹² Rezolucija SB OUN br. 687 usvojena je sa jednim glasom protiv (Kuba) i dva uzdržana glasa (Ekvador i Jemen). Njome se regulišu pitanja iračko-kuvajtske granice, inspekcije i uništavanja iračkog naoružanja, ratne odštete, ekonomskog embarga, repatrijacije, odbacivanja terorizma, prekida vatre itd.

¹³ Rezolucijom br. 687 postavljeni su rokovi, na primer: 6. april za formiranje UNIKOM-a, 18. maj da generalni sekretar podnese plan za uništavanje iračkog naoružanja i osnivanje specijalne komisije, 2. jun da Savet bezbednosti OUN razmotri situaciju u vezi sa sprovođenjem ekonomskog embarga, 1. avgust da Savet bezbednosti razmotri mere iz rezolucije koje je Irak trebalo da primeni kako bi se otklonile posledice agresije.

Huseina, postepeno, u postojećim okolnostima konsolidovao, mada je cena za to bila velika. Izvršena je rekonstrukcija organa vlasti i vlade (za premijera je postavljen Šiit Sadun Hamadi, dok je ministar unutrašnjih poslova postao Ali Madzid, a ministar odbrane Kaman Hasan, svi provereni saradnici Sadama Huseina). Baasistički režim je obećao demokratizaciju na unutrašnjem planu (slobodni izbori, novi ustav, sloboda štampe i političkog okupljanja), pa su, na primer, već ukinuti revolucionarni sudovi i funkcija doživotnog predsednika za Sadama Huseina. Ograničavanje iračkog suvereniteta na pojas do 36 paralele i savezničko uspostavljanje „bezbednih zona” bilo je još jedan udar za režim, koji je pokušao da parira pregovorima sa Kurdima oko autonomije (sporna su neka pitanja u vezi sa statusom Kirkuka, oko kojeg se proizvodi trećina iračke nafte, i međunarodnih garancija kurdske autonomije). Postavlja se i pitanje da li bi inspekcije Ujedinjenih nacija na jugu Iraka u vezi sa šiitskim izbeglicama mogle da čine kasniju osnovu za novo ograničavanje iračkog suvereniteta i eventualno stvaranje „trodelnog” integralnog Iraka. Situacija u Iraku ostaje nestabilna i dugoročno gledano posebna teškoća za irački režim biće produžena primena striktnog ekonomskog embarga, što bi moglo da utiče na nove unutrašnje sukobe ili nove talase izbeglica, koji mogu da izazovu nove konflikte, pa i nova strana mešanja. Za vreme sastanka KEBS-a u Berlinu, krajem juna, predstavnici SAD, Velike Britanije i Francuske održali su sastanak na kojem je odlučeno da se u regionu zadrže određene snage za eventualnu intervenciju protiv Iraka (snage iz šest zemalja članica NATO ostaće u turskoj bazi Indžirlik).

Predsednik Sadam Husein je pre aneksije Kuvajta polazio od činjenica da nije u stanju da izvrši pritisak na Iran u vezi sa Šat-el-Arabom, zatim da se Irak nalazi u velikim ekonomskim teškoćama, da postoje nerešena granična pitanja sa Kuvajtom, kao i čorsokak u izraelsko-arapskom sukobu. Međutim, kada se budu analizirali uzroci iračkog brzog poraza u ratu u Zalivu (pošto mnogi smatraju da Irak nije imao nikakvih vojnih mogućnosti da za Amerikance postane novi Vijetnam), moraju se uzeti u obzir još neke činjenice. Prvo, faktor arapskog jedinstva, na koji je Irak računao, nije imao skoro nikakvu ulogu, dok su značaj islamskog faktora Iračani

preuveličavali. Zatim, irački raketni napadi na Izrael nisu doveli do proširivanja sukoba, pre svega zbog toga što Izrael nije uzvratio (pod uticajem SAD). Sadam Husein je, takođe, potcenio američku rešenost da brane svoje interese i precenio sovjetske mogućnosti, posebno uticaj sovjetskih globalnih interesa. Irak je pogrešno procenio i koheziju međunarodne koalicije, kako na političkom, tako i na vojnom planu, kao i ponašanje Irana u sukobu. Konačno, Sadam Husein je prece-
nio snagu svoje vojske i strategiju za rat (do sada u istoriji nijedna statička linija odbrane nije izdržala neprijateljske napade),¹⁴ čak postajući i žrtva sopstvene retorike.

KUVAJT POSLE RATA

Zbog ogromnih materijalnih razaranja u Kuvajtu se sporo ostvaruje proces normalizacije i stvaranja minimalnih pretpostavki za život. Iako su iračke okupacione snage onesposobile sve administrativne objekte i uništile gotovo celu infrastrukturu zemlje, prema kuvajtskim izvorima jedino je brza i uspešna ofanziva snaga koalicije sprečila veća razaranja i štete. Smatra se da ukupna kuvajtska šteta iznosi oko 40 milijardi dolara, od čega je direktna šteta skoro 10 milijardi dolara. Zapaljene su dve trećine kuvajtskih naftnih izvora (ukupno 900), pa je zemlji zapretila ekološka katastrofa – oblaci gustog dima prekrivaju čitavu zemlju, spoljne temperature su usled toga bile niže i za 15 stepeni, i slično. Za kuvajtsku vladu i, naročito, za specijalno formirano vladino telo koje je trebalo isključivo da se bavi rekonstrukcijom, tri pitanja su bila prioritetna u periodu nakon rata: gašenje požara na naftnim izvorima, obnavljanje sistema redovnog snabdevanja vodom i električnom energijom, i sistema komunikacija.

Režim kuvajtske dinastije Al Sabah, zbog nepostojanja elementarnih uslova za normalno odvijanje života, odmah je po povratku u zemlju uveo vanredno stanje, koje je trajalo duže od tri meseca. Zemlja nije imala stvarnog nosioca vlasti

¹⁴ Neki vojni stručnjaci smatraju da su tako brzom porazu Iraka „kumovale“ i česte kadrovske promene u vrhu iračke armije i dovođenje oficira po principu poslušnosti, a ne sposobnosti. Pri tome se ukazuje da su svi proslavljeni komandanti iz iransko-iračkog rata bili odstranjeni iz armijskog vrha.

zbog brojnih naoružanih grupa koje su se pojavile nakon okončanja rata. Usled nemogućnosti da odgovori zadacima u obnovi zemlje, kuvajtska vlada je bila prinuđena da podnese ostavku. Vanredne prilike nisu marginalizovale pitanje budućeg ustrojstva političke vlasti i potrebe ustanovljavanja parlamentarnih oblika delovanja sistema (opozicija je postavila zahtev za obnavljanje rada Parlamenta i za vraćanje na Ustav iz 1962. godine, koji je emir ukinuo pre nekoliko godina). Formiranjem nove vlade, početkom maja, stanje je postepeno počelo da se normalizuje, ali se smatra da će taj proces potrajati znatno duže nego što se očekivalo, bez obzira na raspoloživa finansijska sredstva. Posmatrači ocenjuju da će biti potrebno najmanje pet godina da se prilike u zemlji potpuno normalizuju, jer je obim materijalnih šteta toliki da se one ne mogu brzo otkloniti. Stoga, zemlji se postavljaju zadaci rekonstrukcije, ali i političkih reformi, što je bilo očito i po učestalim optužbama kuvajtske vlade za torturu prema određenim grupacijama i ljudima. Protesti i pritisci međunarodne zajednice su posebno bili vidljivi kada je više lica osuđeno na smrt zbog kolaboracije sa iračkim okupacionim snagama, što je kuvajtsku vladu prinudilo da promeni te presude.

Na spoljnopolitičkom planu, sigurno je, budući odnosi Iraka sa Kuvajtom, bez obzira na opstanak ili na rušenje režima Sadama Huseina, biće dugotrajno opterećeni pitanjem okupacije i aneksije. Upravo zbog svog izuzetno ranjivog položaja, Kuvajt ostaje jedan od glavnih zagovornika prisustva američkih trupa u regionu (za sada su SAD obećale jednu oklopnu brigadu sa 5.000 ljudi, koja će ostati najmanje do kraja godine), što je verovatno i uslovilo da američke kompanije dobiju oko 70 odsto poslova u izgradnji Kuvajta. Što se tiče međuarapskih odnosa, smatra se da će odnosi između Kuvajta i Palestinske oslobodilačke organizacije (PLO) biti „zamrznuti” sve dok se na čelu PLO-a bude nalazio Jaser Arafat, kome se zamera da je pomagao Sadama Huseina u njegovim hegemonističkim ambicijama. Zbog straha od osвете, što su potvrdila i navedena suđenja, nakon rata je usledilo masovno iseljavanje Palestinaca iz Kuvajta. Smatra se da se već iselilo oko 200.000 pripadnika te najbrojnije inostrane populacije u Kuvajtu, koji su bili nosioci mnogih službi u kuvajtskoj državi. Kuvajt, takođe, ostaje i dalje čvrsto povezan

sa zemljama Zaliva, odnosno sa Savetom za saradnju zemalja Zaliva (GCC), sa kojim blisko koordinira sva spoljnopolitička pitanja.

NOVI REGIONALNI PROBLEMI – KURDSKO PITANJE

Otvorene pobune Kurda na severu Iraka i šiitskih grupacija na jugu zemlje usledile su već prvog dana nakon iračkog vojnog poraza u ratu. Smatra se da su početni uspesi ustanika bili prvenstveno vezani za teškoće iračke armije da se reorganizuje nakon sloma u Kuvajtu, a mnogo manje se radilo o stvarnim vojnim uspesima ustanika. Posle slamanja ustanka na jugu jedinice iračke armije su se prebacile na sever zemlje, pa je ustanak praktično ugušen 2. aprila 1991. godine. To je uslovalo masovnu migraciju kurdskog stanovništva prema granicama sa Iranom i Turskom, pa su se na iranskoj i turskoj strani našla skoro dva miliona izbeglica. Mnogi zapadni posmatrači su navodili da se radi o svojevrsnoj „demografskoj sabotaži” Sadama Huseina.

S obzirom na teške uslove koji su vladali u pograničnim područjima Turske i Irana, kurdske izbeglice su bile izložene patnjama koje su delovale na svetsko javno mnjenje, koje je reagovalo zahtevima za preduzimanje hitnih političkih i humanitarnih akcija. Takva snažna reakcija je dovela do postavljanja pitanja kurdskih izbeglica na dnevni red Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koji je usvojio rezoluciju br. 688 o kurdskim izbeglicama. Na tom problemu su se posebno angažovale zapadnoevropske zemlje, polazeći od „novog” stava da kršenje ljudskih prava nije samo unutrašnji problem jedne zemlje već i međunarodno pitanje. Dodatni razlozi za takvo angažovanje bili su bezbednosna pretnja Turskoj, mogućnost daljeg komplikovanja regionalne situacije i moralna odgovornost za stradanja kurdsog stanovništva.

Usledila je vojna akcija SAD, Velike Britanije i Francuske (sa oko 20.000 vojnika) na stvaranju „bezbednih zona” za kurdske izbeglice iznad 36 paralele, što je u međunarodnoj zajednici ocenjeno kao „aktivnost na ivici legitimiteta”. Za takvu akciju nije bilo osnova u postojećim dokumentima OUN, mada su se te tri zemlje pozivale na rezoluciju Saveta

bezbednosti OUN br. 688, odnosno na Konvenciju o genocidu. Upravo zbog razlika u međunarodnoj zajednici u vezi s tim pitanjem niko od involviranih faktora nije postavio zahtev za novu rezoluciju OUN, jer mnoge zemlje, na primer Kina i SSSR, ne bi mogle prihvatiti odluku kojom bi se legitimisalo mešanje u unutrašnje stvari suverenih država, što je u krajnjem u suprotnosti sa Poveljom OUN. Irak je pokušao da prihvatanjem odluka i potpisivanjem sporazuma sa Sadrudin Aga Kanom, specijalnim predstavnikom OUN, dovede kurdsko pitanje u nadležnost OUN, čime bi se oslobodio prisustva stranih trupa na svojoj teritoriji. Na osnovu tog sporazuma, otpočeo je povratak svih iračkih izbeglica (oko 15.000 dnevno) u Irak i široka akcija humanitarne pomoći svetske zajednice (Crveni krst Jugoslavije je uputio oko 250.000 dolara pomoći). Isto tako, pretvaranje kurdskog pitanja u unutrašnje pitanje Iraka ostaje jedan od osnovnih prioriteta iračke politike, jer je prisustvo stranih trupa direktna pretnja režimu Sadama Huseina. U tom kontekstu treba posmatrati i pregovore iračke vlade sa liderima kurdske opozicije.

S kurdske strane, u pregovorima su učestvovali vodeći kurdski lideri Masud Barzani iz Kurdske demokratske partije i Džalal Talebani iz Patriotske unije Kurdistana, dok je od iračke vlade angažovan potpredsednik vlade Tariz Aziz, kao i Izet Ibrahim, potpredsednik Saveta revolucionarne komande. Osnovu pregovora čini Manifest Saveta revolucionarne komande Iraka iz 1970. godine o kurdskoj autonomiji, uz zahtev za jasno određivanje kurdske teritorije (koja bi, prema kurdskim predstavnicima, trebalo da obuhvati i grad Kirkuk). Zbog ranijih negativnih iskustava vezanih za obećanja o autonomiji,¹⁵ jedan od osnovnih zahteva kurdskih lidera je da

¹⁵ Nakon prvog svetskog rata, sporazumom u Sevr 1920. godine, bilo je predviđeno stvaranje nezavisne kurdske države, ali je Velika Britanija anektirala deo Kurdistana i pripojila ga Iraku. Nakon drugog svetskog rata na iranskoj teritoriji je formirana jedna enklava poznata pod imenom „Republika Mahabad“, koja je već 1946. godine nestala pod udarima iranske armije.

Kurdski organizovani otpor na teritoriji Iraka datira od 1961. godine, a njime je rukovodio Mula Mustafa Barzani. Nakon dolaska baasističkog režima na vlast, Irak je doneo Manifest o pravima kurdskog naroda, kojim je zvanično priznata legitimnost kurdske nacionalnosti. Pomagani od Irana, Kurdi su nastavili borbu do 1975. godine, kada su Iran i Irak potpisali tzv. Alžirski sporazum. Posle toga, kurdski problem naglo gubi značaj, pa je režim u Bagdadu pokušao da iskoristi kraj iransko-iračkog rata i da, 1988. godine, „reši“ problem Kurda, što je dovelo do velikih progona i uništavanja grada Halabđe bojnim otrovima za vreme jedne operacije protiv iranskih snaga.

eventualni sporazum bude praćen međunarodnim garancijama. Izgleda da nestaje početni optimizam da će doći do brzog sporazuma između Kurda i režima u Bagdadu, na šta će verovatno uticati i najavljeno postupno povlačenje savezničkih snaga sa teritorije Iraka. S druge strane, ima nekih informacija o neslaganjima kurdskih grupacija u vezi sa sklapanjem sporazuma sa Bagdadom.

U svakom slučaju, složeni kurdski problem će, uz ekonomske sankcije, po svemu sudeći, ostati izvor nestabilnosti u Iraku, sa mogućnošću daljeg pogoršavanja. Okviri za povoljnije rešavanje kurdskog pitanja su veoma uski zbog velike kurdske manjine u Turskoj i u Iranu, gde se o eventualnoj autonomiji uopšte i ne govori.¹⁶ Možda je jedan od razloga zapadnog insistiranja na tom pitanju i u činjenici da bi palestinskom problemu na Bliskom istoku trebalo stvoriti odgovarajuću „protivtežu”. S druge strane, serijom rezolucija Saveta bezbednosti OUN već je stvoreno mnogo presedana u pravcu ograničavanja iračkog suvereniteta, pa je, na primer, irački armijski list „Al Kadisija” pisao o „najvećoj zaveri protiv Iraka u istoriji”. Američki predsednik Buš je rekao da je pomoć kurdskim izbeglicama, koja je trebalo da popravi američki ratnički „imidž”, najveća vojna humanitarna pomoć u savremenoj istoriji. Ipak, ostaje pitanje da li će „hadži Buš”, kako Kurdi nazivaju američkog predsednika, uspeti da donese „bolji život” Kurdima, čija jedna poslovice kaže da „Kurdi nemaju prijatelja osim planina”. Da li je zapadnim vojnim, finansijskim i humanitarnim angažovanjem već *de facto* otpočeto stvaranje i kurdske države ostaje tek da se vidi.

Mnogi stručnjaci smatraju da bi se takvi presedani mogli ponoviti i u slučajevima drugih zemalja koje bi se našle u sličnoj situaciji. Sve više postaje realnost da se kršenja ljudskih i nacionalnih prava, kao i unutrašnji sukobi koji mogu ugroziti bezbednost, više ne tretiraju samo kao unutrašnja pitanja određene zemlje. Francuski ministar inostranih poslova Rolan Dima je baš na kurdskom pitanju uveo u međunarodne odnose pojam „dužnosti mešanja” (u unutrašnje poslove), do sada

¹⁶ Nepoznat je tačan broj Kurda i procene se kreću između 14 i 28 miliona. Od toga 52 odsto živi u Turskoj, 24 odsto u Iranu, 18 odsto u Iraku, pet odsto u Siriji i jedan odsto u Sovjetskom Savezu.

nepoznat u novijoj istoriji međunarodne zajednice. Konačno, svaka rezolucija OUN postaje presedan sa mogućnošću kasnije primene na slične situacije.

INTERESI I OPCIJE ZNAČAJNIH MEĐUNARODNIH FAKTORA NAKON RATA U ZALIVU

Sjedinjene Američke Države. Sjedinjene Američke Države su bile vodeća zemlja antiiračke koalicije, a njene oružane snage su činile većinu snaga angažovanih u ratu u Zalivu. Ipak, u jednoj anketi američkog nedeljnika „Newsweek”, na pitanje da li je rat u Zalivu za Ameriku bio trijumf, oko 55 odsto ispitanika je odgovorilo negativno – zato što nije srušen Sadam Husein. Analizirajući različite aspekte rata u Zalivu, drugi američki nedeljnik „Time” navodi da se taj rat može posmatrati, na primer, kao okončanje tzv. vijetnamskog sindroma (poraz SAD u Vijetnamu), kroz prizmu stvaranja tzv. unipolarnog sveta sa Amerikom kao „svetskim žandarmom”, zatim da se može analizirati kao „elektronski rat” ili kao „američki produkt”, da se može doživljavati kao jedno od čuda započetih rušenjem Berlinskog zida ili, konačno, kao zora stvaranja novog svetskog poretka. Naravno, američki časopis je bio dovoljno prognozerski oprezan da napomene da na kraju 20. veka ne mogu važiti koncepti koje je postavio još austrijski državnik Meternih početkom prošlog veka, u kojima su države statični i nepromenljivi entiteti, već se glavni činioci međunarodnog poretka moraju posmatrati kroz bife i skoro haotične promene savremenog sveta.

Nema sumnje da su Amerikanci ostvarili svoje primarne ciljeve u ratu – *oslobađanje Kuvajta i dugoročno onesposobljavanje iračke vojne mašinerije.* Za mnoge je to ostala nedovršena pobjeda, pri čemu se zaboravlja da i Vašington mora striktno poštovati pravila koja je postavio i da je morao ostaviti prostor i za ulogu mirotvorca. Sjedinjene Američke Države su uputile svoje trupe u region da bi one tamo dugoročno ostale, znajući da takvo prisustvo mora imati opravdanje, da mora biti tačno „dozirano” i da mora postojati saradnja regionalnih zemalja. Američke pomorske snage se nalaze u regionu Persijskog zaliva još od 1949. godine, ali se

nakon rata očekuje pojačanje tih stalno stacioniranih američkih snaga, kao i pojačanje vazduhoplovnih jedinica u Zalivu. Još uvek nije doneta odluka o obimu i vrsti američkog vojnog prisustva u regionu, bez obzira na to što je američki sekretar za odbranu Dik Čejni prilikom posete regionu, početkom maja, obećao Kuvajtu da će u toj zemlji ostati jedna oklopna brigada. U američkoj administraciji ima razmišljanja da se angažovanje američkih kopnenih snaga svede na minimum, ali da se u Saudijskoj Arabiji i u Kuvajtu ostavi veća količina ranije dopremljenog američkog naoružanja i tehnike. Američki planeri, pri tome, polaze od stava da se ne može dozvoliti dugoročno involviranje američkih trupa u regionu, kako zbog unutrašnjih, tako i zbog spoljno-političkih razloga. Amerikanci su svesni da bi svako njihovo „preterano” involviranje u regionu bilo kontraproduktivno. Upravo zbog toga, oni nisu vojno pomogli borbu iračkih pobunjenika protiv Sadama Huseina, iako je sam predsednik Buš pozvao te iste pobunjenike da sruše iračkog lidera. Ipak, pitanje kurdskih izbeglica je bilo odličan izgovor SAD da se vojni pritisak na Irak održi još nekoliko meseci, odnosno da se sa „platforme” sprečavanja „libanizacije” Iraka i zagovarivanja očuvanja njegovog teritorijalnog integriteta zadrži „kurdski mač” nad glavama svih regionalnih zemalja.

Mada su mišljenja o *Pax Americana* podeljena, očigledno je da Amerika neće radikalnim potezima menjati postojeće regionalne strukture i odnose snaga, već za sebe pre planira ulogu arbitra, koji će među različitim regionalnim i vanregionalnim faktorima održavati ravnotežu snaga u svoju korist. Teško je, stoga, prihvatiti mišljenje da su Amerikanci precenili efekte rata u Zalivu i da su zbog toga postali oprezniji. Pre se radi o tome da Amerikanci žele maksimalno da iskoriste efekte rata za učvršćivanje svoje globalne pozicije. Kao primer može poslužiti i činjenica da je, uprkos efikasnosti Bušove „telefonske diplomatije”, američki državni sekretar Bejker, od početka marta do sredine maja 1991, u toku 70 dana, 36 dana boravio u zemljama Bliskog i Srednjeg istoka, a zatim se okrenuo drugim „problemima” i do početka jula „zaboravio” na Zaliv.

Nije nimalo slučajno što je prvi veliki korak SAD na spoljnopoličkom planu nakon rata u Zalivu bio vezan za

ponovno otvaranje dijaloga na vrhu sa Sovjetskim Savezom (više se i ne pominje poseta predsednika Buša Srednjem i Bliskom istoku). Vašington je skoro decenijama strahovao da bi arapsko-izraelski konflikt mogao dovesti do sukobljavanja supersila, pa se u globalnom kontekstu mora shvatiti izjava državnog sekretara Bejkera da SAD nakon rata u Zalivu nemaju poseban plan za taj region, već samo nastoje da podstaknu uspostavljanje mira uz podršku svih strana u konfliktu. S druge strane, upravo posle rata u Zalivu za SAD otvorilo se i više problema vezanih za evropsku bezbednost, pri čemu su stavovi SAD i njihovih evropskih saveznika skoro potpuno različiti.

Tačno je da SAD nemaju ni finansijskih, ni političkih mogućnosti da sprovedu sve svoje planove o „vrlom novom svetu” bez aktivnog učešća ključnih međunarodnih faktora (kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou), što je za neke posmatrače regionalnih prilika dokaz da je „novi američki poredak na klimavim nogama”. Međutim, iako su SAD svesne te činjenice, one su sada jedina svetska supersila, što im, ipak, obezbeđuje strateške prednosti u stvaranju unipolarnog sveta.

Sovjetski Savez. Uloga SSSR-a za vreme krize i, kasnije, rata u Zalivu bila je potpuno drugačija u odnosu na ranija ponašanja i angažovanja na Bliskom istoku. To je uslovljeno, pre svega, promenama u globalnom položaju SSSR-a nakon okončanja hladnog rata i otpočinjanja reformi sovjetskog društva. Sovjetski Savez je aktivno sarađivao sa SAD u okviru OUN tokom rata u Zalivu, imajući u vidu dalji proces razoružavanja i neophodnu finansijsku pomoć Zapada. Konačno, kriza u Zalivu je pokazala da supersile, iako i dalje imaju i oprečnih interesa, vezuju i zajednički interesi, koji sada prevladavaju, posebno radi okončavanja započetih procesa razoružavanja i prevazilaženja hladnog rata. Za razliku od američkog predsednika Buša, sovjetski predsednik je pokušao da „nadoknadi” slabosti položaja SSSR-a aktivnom ulogom na diplomatskom planu i traženjem miroljubivog rešenja krize u Zalivu. Neposredno pred otpočinjanje kopnene ofanzive, Gorbačov je izložio mirovni plan koji je Irak skoro usvojio, što je nateralo predsednika Buša da sprovede odluku o izvođenju kopnene ofanzive, koja je dovela do sloma Iraka (nekada najvažnijeg sovjetskog saveznika u regionu). Pored

svega toga, SSSR maksimalno je nastojao da očuva, proširi i razvije odnose sa arapskim zemljama, što se pokazalo i na primeru uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Saudijskom Arabijom.

Mada pariski nedeljnik „L'Express” navodi da je SSSR, kao sila koja je na silaznoj vojnoj i ideološkoj putanji, faktički priznala SAD ulogu „svetskog žandarma”, drugi posmatrači smatraju da je SSSR delovao najbolje moguće u postojećim datim okolnostima, jer su Gorbačov i SSSR kroz politički i moralni prestiž „uzdržane supersile” uspeli da nametnu SAD okvire Ujedinjenih nacija i „legalno” delovanje u okviru povelje OUN. Na regionalnom planu, dok američki nedeljnik „Time” navodi da je zamrznut sovjetski uticaj na Bliskom i Srednjem istoku i da su SAD postigle pobeđu na strateški važnom raskršću tako blizu sovjetskim granicama, pariski „Figaro” izdvaja činjenicu da je SSSR uspeo da sačuva režim Sadama Huseina kao potencijalnu protivtežu uticaju Zapada u regionu.

Ne može se prenebregnuti činjenica da SAD i SSSR nakon drugog svetskog rata nikada nisu imali tako blisku saradnju u regionu Srednjeg i Bliskog istoka kao za vreme krize u Zalivu (ako se izuzme zajedničko saopštenje Kartera i Brežnjeva iz 1977. godine, nakon čega je usledio separatan izraelsko-egipatski mirovni sporazum). Amerikanci su sovjetsku saradnju u OUN ocenili „kao presudnu”. Neki zapadni komentatori su isticali da je produžena sovjetsko-američka saradnja osnova nade američkog predsednika Buša u novi svetski poredak. Ipak, da u odnosima supersila nije sve bilo tako idealno pokazalo se u epizodi sa sovjetskim mirovnim planom, kao i kada je, nešto ranije, odložena poseta američkog predsednika Buša Moskvi jer su se javili neki „nesporazumi” vezani za proces razoružavanja. Da Moskva ima svoje interese i da za SSSR postoje određeni unutrašnji problemi sa kojima je predsednik Gorbačov morao računati u svojoj globalnoj i bliskoistočnoj politici (nezadovoljstvo određenih vojnih krugova, ponašanje muslimanskog stanovništva i sl.), pokazuje i izjava jednog od sovjetskih visokih funkcionera, nekadašnjeg komandanta snaga Varšavskog ugovora, maršala Kulikova, koji je istakao da rat u Zalivu nije trebalo ni otpočinjati, kao i da je taj rat pokazao da predsednik Buš ostaje privržen sledbenik starog načina razmišljanja.

Sovjetski Savez je, takođe, nastojao da potvrdi svoje „pravo” na učešće u svim regionalnim procesima nakon rata u Zalivu, uključujući i rešavanje bliskoistočnog problema, bez kojeg bi bilo nemoguće uspostaviti „Pax Americana”. Indikativna je, u vezi s tim, poseta sovjetskog ministra inostranih poslova Besmertniha zemljama regiona početkom maja, koja je koincidirala sa četvrtom posetom američkog državnog sekretara Bejkera Bliskom istoku. Sovjetski Savez je „prihvaćen” kao kopredsedavajući eventualne međunarodne konferencije o Bliskom istoku, uz sovjetski „sveobuhvatniji” predlog za rešavanje bliskoistočnog problema u nekoliko etapa (od regionalne do široke međunarodne konferencije, što bi trebalo da zadovolji i Izrael i Arape), kao i uz priznavanje palestinske države. Razlike u pristupu je pokazala i izjava Besmertniha na kraju turneje da, „uprkos optimizmu Bejkera, još uvek nema mogućnosti da se govori o potpunom uspehu”. Širokim diplomatskim aktivnostima, od posete Besmertniha Izraelu i njegovog susreta sa liderom PLO-a Jaserom Arafatom u Ženevi, SSSR pokušao je da održi balans (posebno imajući u vidu pozicije Sovjetima „bliže” Sirije), mada perspektive za održavanje šire međunarodne konferencije o Bliskom istoku ostaju „maglovite”.

Evropska zajednica (EZ) i Japan. Dok su zemlje Evropske zajednice, ili kao članice NATO ili individualno, učestvovala u ratu u Zalivu, sama EZ za vreme te krize nije bila značajnije prisutna kao politički entitet. U ratu se potvrdio savez Velike Britanije i SAD, dok je uloga Francuske ostala limitirana, što je bilo još očiglednije s ulogom Italije. Dve moćne ekonomske sile sveta, Nemačka i Japan, skoro su u potpunosti ostale van tih procesa. Sam početak krize u Zalivu je pokazao da Evropa ne može stvoriti zajedničku vojnu strategiju i postaviti principe sopstvenog vojnog angažovanja (čak ni preko Zapadnoevropske unije), što se potvrdilo i kroz ostavku francuskog ministra odbrane Ševenmana tokom krize u Zalivu.

Mada je EZ u Deklaraciji od 19. februara 1991. potvrdila i podržala ulogu SAD u unapređivanju bezbednosti u regionu, organizacija evropskih zemalja je ostala van glavnih tokova rešavanja tih pitanja, posebno pošto su Amerikanci istakli da prvenstvo u procesima stvaranja sistema regionalne bezbednosti imaju kolektivni i individualni aranžmani regionalnih zema-

lja. U tom smislu, ideja italijanskog ministra inostranih poslova Đanija De Mikelisa (koju su podržale i druge evropske zemlje, u čemu je i Jugoslavija bila angažovana) o otpočinjanju procesa sličnog KEBS-u na Bliskom istoku i Mediteranu ostaje „mrtvo slovo na papiru”.

Evropa je pokušala da nadoknadi svoje zaostajanje aktivnijim angažovanjem na pitanjima kurdskih izbeglica, pa nije čudno što su upravo evropske zemlje inicirale stvaranje „bezbednih zona” za iračke Kurde i primorale Amerikance na akciju, kao što ne treba da čudi ni to što su evropske zemlje sredinom aprila iznele ideju o suđenju Sadamu Huseinu zbog ratnih zločina. Kada je govorio o humanitarnoj pomoći izbeglicama, i o „dužnosti mešanja”, francuski predsednik Miteran je naglasio da nije u pitanju suverenitet Iraka, već način ostvarivanja tog suvereniteta. Evropa je pokušala da popravi svoj „imidž” različitim humanitarnim akcijama, finansijskom pomoći izbeglicama, s jedne, kao i zahtevom za priznavanje uloge Evrope u procesu rešavanja bliskoistočnog problema, s druge strane. (Izrael je, na primer, nedavno priznao takvu evropsku ulogu, i to priznanje je uspešno materijalizovao dobijanjem velikog zajma od EZ). I Vašington je priznao ulogu Evrope na Bliskom istoku, mada je Evropi, ipak, ostala drugorazredna uloga, posebno ako se uzme u obzir činjenica da EZ gubi i na pitanjima evropske bezbednosti, odnosno nove uloge NATO u Evropi. Zbog svega toga, mnogi komentatori govore o „gorčini i frustraciji koje je Evropa osetila posle rata u Zalivu”.

Dva „ekonomska džina” – Nemačka i Japan, ostali su „politički patuljci” u tom „pravednom ratu za stvaranje novog međunarodnog poretka”. Prvo, u obe zemlje su se javila unutrašnja neslaganja oko stepena njihovog angažovanja u vezi s ratom u Zalivu. Drugo, Nemačka i Japan su odvojili značajna finansijska sredstva (Japan 13, a Nemačka 11 milijardi dolara), što bi trebalo da im obezbedi što bolje mesto i ulogu u izgradnji novog svetskog poretka. (Osetljivost nemačke pozicije pokazuju i neke informacije u štampi da je snabdela Irak hemijskim oružjem).

Neposredno pred posetu SAD, krajem maja 1991, nemački kancelar Helmut Kol i ministar inostranih poslova Ditrih Genšer izjavili su da će „uveriti svoje domaćine kako će

Nemačka i SAD ostati partneri u okviru rukovodeće uloge u svetu". Kancelar Kol je posebno ukazao da će krajem 1991. biti doneti amandmani na nemački ustav, kojima će se omogućiti angažovanje nemačkih trupa i van granica zemlje.

U Japanu je nakon rata u Zalivu otvorena unutrašnja debata o japanskom angažovanju, koja je kulminirala kada je premijer Tošiku Kaifu doneo odluku da se u Zaliv upute četiri minolovca i dva prateća broda (sa ukupno 530 vojnika). To je prva odluka o angažovanju japanske vojske u inostranstvu nakon okončanja savezničke okupacije 1952. godine. Ipak, Japan je u nepovoljnijoj poziciji u odnosu na svoje partnere iz zapadnog sveta i zbog činjenice, na primer, da neće značajnije učestvovati u procesu rekonstrukcije u zemljama Srednjeg istoka, kao i da će biti potpuno zavisian od izvora energije.

Kina. Kina nije oduševljena što je ratom u Zalivu otpočelo stvaranje novog svetskog poretka, ali se nije direktno suprotstavljala američkim akcijama. Kinezi su i u okviru Ujedinjenih nacija nastupali oprezno, pa su čak bili uzdržani prilikom glasanja o ključnim rezolucijama OUN. S druge strane, ima informacija da Kina i dalje intenzivno trguje oružjem sa zemljama Bliskog i Srednjeg istoka, uz povremeno nagoveštavanje svoje pozicije kao vodeće zemlje „trećeg sveta” u suprotstavljanju Zapadu. Kinesko-američki odnosi su u tom periodu imali novih oscilacija, pa je Kina pokušala da se ponovo približi Sovjetskom Savezu „u nastojanju da limitira pobedu Zapada”. Predsednik Buš, navodno, podržava „razvijanje odnosa” sa Kinom i odmah se založio da ona dobije status najpovlašćenije nacije u trgovini sa SAD. Američki državni podsekretar za spoljne poslove Redžinald Bartolomju posetio je Kinu sredinom juna i tražio da podrži inicijativu predsednika Buša o neširenju oružja za masovno uništavanje na Bliskom istoku, ali nije dobio kineske garancije o toj podršci. (Sporna pitanja su bila isporuke kineskih raketa srednjeg dometa Siriji i Pakistanu). Konačno, Kina je za vreme rata u Zalivu uvidela stepen zaostajanja svoje armije na tehnološkom i taktičkom planu, što je primorava da preduzme neposredne i hitne mere za prevazilaženje takvih problema, uz nagovešteno smanjivanje broja vojnika, ali i povećanje visine vojnog budžeta (za 12 odsto).

Pokret nesvrstanih zemalja (PNZ). Pokret nesvrstanih zemalja, i Jugoslavija kao predsedavajući, reagovao je odmah po izbijanju krize u Zalivu. Nema sumnje da je Jugoslavija veoma mnogo doprinela da Pokret složno istupi (nijedna zemlja nije podržala agresora), mada je bilo razlika u stavovima pojedinih članica. Zajednička platforma Pokreta bila je definisana na osnovu principa nesvrstanosti, Povelje OUN i međunarodnog prava, što je trebalo da bude osnova za akcije nesvrstanih. Jugoslavija je bila ovlašćena da deluje u tom pravcu i da ponudi „dobre usluge” nesvrstanih, pa je savezni sekretar za inostrane poslove Budimir Lončar posetio sve involvirane zemlje, uključujući i Irak. Jugoslavija i Pokret nesvrstanih zemalja su se gotovo do samog kraja rata angažovali na sprečavanju eskalacije i proširivanja rata. U vezi s tim, u Beogradu je sredinom februara održan ministarski sastanak grupe nesvrstanih zemalja, na kojem se odlučilo o nastavljanju akcije radi iznalaženja rešenja za izbegavanje proširivanja ratnog sukoba. Vojni poraz Iraka u kopnenoj ofanzivi zatekao je misiju nesvrstanih zemalja u Teheranu, pred posetu Bagdadu.

Nakon rata, osnovno stanovište nesvrstanih zemalja bilo je da same zemlje regiona treba da se dogovore o budućim principima regionalne bezbednosti, što bi Pokret nesvrstanih zemalja podržao. Međutim, kako se situacija dalje komplikovala, većina zemalja u Pokretu je smatrala da se ne bi trebalo involvirati u situaciji kada ni sami učesnici tog procesa ne mogu da pronađu rešenja. Pitanja Zaliva nakon rata razmotrena su na sastanku Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja u Njujorku, u maju 1991, posebno aktivnost Pokreta u narednom periodu i mesto, angažovanje i uloga Pokreta nesvrstanih zemalja u stvaranju novog svetskog poretka.

Jasno je da je rat u Zalivu bio izuzetno značajan događaj za međunarodni poredak i odnose, i sa globalnim posledicama, što će nesvrstane zemlje morati da imaju u vidu prilikom zauzimanja svog stava u odnosu na promene u svetu i njihovo ocenjivanje. Neke nesvrstane zemlje su već ukazale da novi procesi nose i neka opasna i višeznačna obeležja, pa je značajno da ih Pokret nesvrstanih zemalja razmotri i proceni. Zbog toga su i bili predviđeni neki skupovi nesvrstanih zemalja, na kojima će biti razmotrena globalna kretanja u

savremenom svetu. Takođe, nesvrstane zemlje će imati veoma značajan redovni sastanak na ministarskom nivou septembra 1991, u Akri, gde će posebno biti razmotreni mesto i uloga Pokreta u najnovijim svetskim kretanjima.

INTERESI I OPCIJE ZNAČAJNIJIH REGIONALNIH FAKTORA NAKON RATA U ZALIVU

Savet zemalja Zaliva (GCC). Arapske zemlje Zaliva i članice Saveta za saradnju Zaliva (Saudijska Arabija, Kuvajt, Bahrein, Oman, Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati) porazom Iraka su otklonile neposrednu vojnu i političku pretnju svojoj egzistenciji. Kako se radi o malim i bogatim zemljama, za koje je alžirski predsednik Sadli Bendžedid rekao da imaju pet odsto arapskog stanovništva i skoro 60 odsto arapskog bogatstva, za njih se kao osnovno pitanje postavlja pitanje stvaranja sistema regionalne bezbednosti, koji bi im omogućio da se što pre vrate u „normalno stanje”. Najmoćnija i vodeća zemlja GCC-a – Saudijska Arabija – htela bi sada da je „svi ostave na miru”, jer je saudijski režim jasno uvideo da takva regionalna situacija pogoduje razvoju unutrašnjih protivurečnosti saudijskog društva i ugrožava, pre svega, vladavinu feudalnih struktura kraljevstva.

„Neprirodna koalicija”, kako su neki arapski komentatori nazvali savez šest zemalja Zaliva sa Egiptom i Sirijom, nije bila dugog veka. Deklaracija iz Damaska (8. marta 1991), na osnovu koje su egipatske i sirijske trupe trebalo da vode računa o njihovoj bezbednosti, *de facto* je poništena egipatskom odlukom o povlačenju jedinica sredinom maja 1991. godine. Te zemlje još nisu u stanju da pronađu formulu bezbednosti i ne mogu da se slože u vezi s prisustvom i zadržavanjem zapadnih vojnih snaga u regionu, kao ni u vezi s učešćem arapskih zemalja, ili sa učešćem velike zemlje s druge strane Zaliva – Irana. Prilikom posete regionu, koja je koincidirala sa sastankom GCC zemalja početkom maja u Kuvajtu, američki sekretar za odbranu Dik Čejni je istakao da nije postignut nikakav sporazum o regionalnoj bezbednosti, mada su SAD odlučile da pojačaju svoje vazduhoplovno i pomorsko prisustvo u regionu, kao i „više oblike” vojne sa-

radnje sa tim zemljama. Dok Kuvajt, Katar i Bahrein žele što veće američko prisustvo, Oman i Ujedinjeni Arapski Emirati zagovaraju uključivanje i Irana u bezbednosne aranžmane. Saudijska Arabija je i za i protiv američkog prisustva, koje bi sigurno pojačalo već izražene zahteve za modernizacijom, demokratizacijom i promenama u tim arapskim zemljama. S druge strane, dok je Kuvajt dobio uveravanja o stacioniranju jedne američke jedinice najmanje do kraja ove godine, Saudijska Arabija se „zadovoljava” da SAD na njenoj teritoriji ostave potrebno naoružanje i tehniku, bez stalno stacioniranih jedinica. Rečju, zemlje Zaliva bi htele da američko prisustvo „ostane na horizontu”. S druge strane, one nisu spremne da dele svoje bogatstvo sa drugim arapskim zemljama, niti da idu na stvaranje celovitog sistema regionalne bezbednosti na novim osnovama, što bi neminovno dovelo i do značajnijih unutrašnjih promena u tim zemljama.

Sve zemlje GCC-a imale su velike troškove zbog rata u Zalivu (Saudijska Arabija, na primer, oko 60 milijardi dolara). Očekuje se da će one po prvi put u svojoj posleratnoj istoriji biti prinuđene da se zadužuju, bez obzira na to što je Saudijska Arabija, nakon rata u Zalivu, učvrstila i ojačala svoju vodeću poziciju u okviru Organizacije zemalja proizvođača nafte (OPEC). To je verovatno jedan od razloga što te zemlje Zaliva zahtevaju dalji pritisak na Irak i garancije da će se on ponašati u skladu sa rezolucijama OUN, kako je, na primer, bilo rešeno povodom iračkog zahteva za moratorijum na isplatu šteta od 5,5 milijardi dolara. One se zalažu za očuvanje teritorijalnog integriteta Iraka, uz istovremeno uklanjanje Sadama Huseina sa vlasti. Prihvatajući inicijativu o uklanjanju oružja za masovno uništavanje iz regiona, te zemlje su na sastanku u Dahrinu, početkom juna 1991, ponovile svoju potpunu podršku „američkim” naporima za uspostavljanje mira na Bliskom istoku i za rešenje palestinskog pitanja (izražavajući spremnost da generalni sekretar te organizacije učestvuje na eventualnoj regionalnoj konferenciji o Bliskom istoku). Iako je generalni sekretar GCC-a Abdulah Bišara istakao da za panarapske ideje i okupljanja „nema mesta u novom svetskom poretku”, te zemlje nisu u potpunosti zatvorile ni kanale saradnje sa Egiptom i Sirijom u vezi s pitanjem bezbednosti u regionu. Formirana je komisija na čelu sa omanskim sultanom Ka-

busom da ispita eventualne modalitete dugoročne saradnje na planu bezbednosti.

Ostale arapske zemlje. Dnevnik „Egipatska gazeta” navodi da je kriza u Zalivu „poput zemljotresa delovala na arapski svet”. Po prvi put su u savremenoj istoriji arapske zemlje ratovala jedne protiv drugih. Organizacija arapskih zemalja, Arapska liga, ostala je mesecima paralisana, pa je postojala velika nesaglasnost čak i u vezi s njenim premeštanjem iz Tunisa u Kairo.

Nakon završetka rata otpočeto je, korak po korak, popravljjanje odnosa i porušenih mostova među arapskim zemljama. Krajem marta održan je sastanak Arapske lige na ekspertskom nivou, na kojem je učestvovao i Irak, koji je na taj način pokušao da izađe iz međunarodne izolacije. Ministarski sastanak Arapske lige, krajem maja 1991. u Kairu, odslikao je svu složenost situacije u arapskom svetu, pa je bivši egipatski ministar inostranih poslova i sadašnji generalni sekretar Arapske lige Esmat Megid rekao da je „arapski svet suočen sa brojnim izazovima i mora se ujediniti, bez obzira da li je reč o arapsko-izraelskom konfliktu, palestinskom pitanju ili bezbednosti arapskog sveta”. Da rane ostaju duboke pokazao je i „dijalog” predstavnika Kuvajta i Iraka, kada je predstavnik Kuvajta naglasio da se „ne sme zaboraviti ko je doveo do razdora u arapskim redovima (Irak) umesto da ih ujedini”, kao i da bi zbog toga „trebalo suditi onome ko je odgovoran za agresiju”. Zamenik iračkog ministra inostranih poslova je odgovorio da „ako se otvara dosije rata, onda ga treba otvoriti na prvoj stranici”, jer se „rat može voditi i cenama nafte”. Sastanak je pokazao i sve razlike u pristupima pitanjima regionalne bezbednosti (na primer, spor između zemalja Zaliva i Egipta).

Osnovni problem arapskog sveta ostaje i dalje *palestinsko pitanje*, što je u toku rata neuspelo pokušao da koristi i Sadam Husein povezivanjem pitanja izraelske okupacije palestinskih teritorija i okupacije Kuvajta. Odmah nakon rata u Zalivu, američki državni sekretar Bejker je naglasio da je nastupio trenutak da se trajno reši palestinsko pitanje, što je mnogima nagovestilo suštinsku promenu u američkom pristupu. Sjedinjene Države shvatile su da se ne može govoriti o bezbednosti u tom delu sveta uz istovremenu izraelsku okupaciju palestin-

skih teritorija. Pri tome se polazilo od pretpostavki da se uobličava novi odnos snaga u regionu i da palestinsko pitanje treba rešavati na osnovu kompromisa. Cilj američke diplomatije je bio da se potencira i iskoristi kohezija pobjedničkih arapskih zemalja, uz garancije održavanja vojnog položaja Izraela, te da se pokuša s pregovorima na osnovu rezolucija br. 242 i 338 Saveta bezbednosti OUN o palestinskom pitanju, kao i principa „teritorije za mir”. Da će to osnovno izvoriste arapskog ekstremizma (to je bio i jedan od razloga popularnosti Sadama Huseina u arapskim masama) biti teško iskorenjeno, bez obzira na neke relativno beznačajne fleksibilnosti u izraelskom postavljanju, pokazale su turneje američkog državnog sekretara po Bliskom istoku, koje su za sada ostale bez značajnijih rezultata.

Palestinska oslobodilačka organizacija i njen vođa Jaser Arafat bili su sigurno jedan od najvećih gubitnika u ratu u Zalivu, jer su se od samog početka svrstali uz Irak Sadama Huseina. (Neki komentatori postavljaju i pitanje da li bi PLO uopšte nešto dobila i da se svrstala uz SAD, ili bi možda čak još i više izgubila). Sastanak arapskih zemalja članica antiiračke koalicije u Kairu, odmah nakon prekida sukoba, propustio je u saopštenju da kaže da je PLO jedini legitimni predstavnik palestinskog naroda, pa je izgledalo da za Arafata uopšte nema mesta u „američkom regionu”. Sastanci Bejkera sa palestinskim predstavnicima sa okupiranih teritorija pokazali su da vreme ne radi protiv Jasera Arafata i PLO (možda je veća opasnost za njih u jačanju fundamentalističke islamske organizacije Hamas u palestinskim redovima). Poseban politički animozitet prema PLO ispoljile su zemlje Zaliva, pa je čak jedan saudijski funkcioner nazvao Jasera Arafata „klovnom”. Pitanje PLO, u svakom slučaju, ostaje jedno od osnovnih pitanja svakog budućeg sistema bezbednosti u regionu, bez obzira na to što se čini da palestinsko pitanje dobija na zamahu, dok PLO gubi. Očigledno je da SAD hoće promenu vođstva palestinske organizacije, ali je, isto tako, očigledno i to da ne mogu da odstrane PLO, već samo da ga izvesno vreme drže van tih procesa.

Jedna od zemalja koja je sigurno dobila ratom u Zalivu jeste *Egipat*, koji se od samog početka krize odazvao na američki poziv. On je imao i neposrednih finansijskih koristi od

tog rata, jer je jedna od retkih zemalja koja je dobila finansijsku pomoć radi prevazilaženja ekonomskih problema i kojoj je oprošteno skoro 17 milijardi dolara duga. Po svemu sudeći, saradnja uspostavljena odmah nakon rata sa GCC zemljama ipak je bila na „kratke staze”. Egipatski ministar inostranih poslova izjavio je da je Deklaracija iz Damaska „bila samo za lokalnu upotrebu i da neke arapske zemlje hoće drugačiju bezbednost, čak i sa telima koja su strana Arapima”. Zbog toga je Egipat, 8. maja 1991, doneo odluku o povlačenju svojih trupa iz Zaliva, što je po mišljenju nekih komentatora stvorilo mogućnost za neku vrstu, na primer, iransko-sirijske koalicije (koja ne bi bila manje opasna za Zapad od Iraka). S druge strane, Egipat je pokušao sa obnavljanjem izgubljenog arapskog jedinstva, zbog čega je, u granicama svojih mogućnosti, vršio pritisak na Zapad za rešavanje palestinskog pitanja. Na kraju, ne bi trebalo potceniti ni značaj suprotnosti između Egipta, kao najveće, i Saudijske Arabije, kao najbogatije zemlje arapskog sveta, što se u nekoliko navrata i javno manifestovalo.

Posmatrači prilika u regionu smatraju da je *Siriya* bila jedna od zemalja koja je imala najviše koristi od rata u Zalivu. Glavni protivnici sirijskog predsednika Asada (Sadam Husein, Jaser Arafat i, nešto ranije, libanski general Mišel Aun) poraženi su za vreme tog rata. S druge strane, nakon sirijske izolacije, duge 16 godina, Vašington je uvideo da nema regionalne bezbednosti bez učešća Sirije. Aktivnim učešćem na strani zemalja antiiračke koalicije ona je „oživila” svoje odnose sa Zapadom. Novo mesto Sirije u zbivanjima na Bliskom istoku potvrđeno je i na sastanku (6 plus 2) u Damasku. Vašington je „zažmurio” pred sirijskom politikom u Libanu i potpisivanjem sirijsko-libanskog ugovora o prijateljstvu (22. maja 1991). Siriya je, naime, priznala nezavisnost Libana, ali je on faktički stavljen pod njeno „tutorstvo”. Izrael je taj ugovor ocenio kao pretnju sopstvenoj bezbednosti i odmah započeo napade na jug Libana, koji su relativno brzo bili okončani. Pa ipak, pozicija Sirije, pored svih prednosti, ostaje osetljiva, pogotovu ako na bilo koji način pokuša da se projektuje kao vodeća zemlja arapskog radikalizma (možda čak u zajednici sa Iranom). Siriya može biti i jedna od smetnji za „Pax Americana” zbog nepopustljivog insistiranja na međunarodnoj konferenciji

o Bliskom istoku i na izraelskom povlačenju sa Golana (taj drugi uslov je za SAD prihvatljiv). Očekuje se da će zbog svega toga i dalje nastojati da ojača svoju vojnu poziciju, čime bi ojačala i pregovaračku poziciju (u pariranju Izraelu). Slabosti sirijske pozicije pokazuje, međutim, i činjenica da ta zemlja nije uspjela da na čelo PLO, umesto Jasera Arafata, dovede predstavnika palestinskih prosirijskih organizacija.

Jedna od zemalja koja je najviše izgubila u tom ratu svakako je *Jordan*, koji je, kako su pisala neka sredstva informisanja, pretrpeo poraz bez ispaljenog metka. Mada je zvanično proglasio neutralnost, svojim svrstavanjem na stranu Sadama Huseina jordanski kralj Husein je navukao na sebe animozitet dela arapskog sveta i, pre svega, Zapada i SAD. Jordan sada pokušava da nadoknadi izgubljene pozicije aktivnijim postavljanjem u vezi s planom rešavanja arapsko-izraelskog konflikta i eventualnim zajedničkim jordansko-palestinskim učešćem na konferenciji o Bliskom istoku. Ni arapske zemlje Zaliva, ni SAD nisu imale odgovarajuću zamenu za kralja Huseina, kojeg je donekle „rehabilitovao” državni sekretar Bejker izjavom da će „možda ponovo biti koristan” u regionu Bliskog istoka.

Što se tiče ostalih zemalja arapskog sveta, *zemlje Magreba*, posebno Alžir i Tunis, koje su izrazile određenu podršku Sadamu Huseinu, izolovane su od glavnih tokova u arapskom svetu, kako svojom geografskom pozicijom, tako i sopstvenim problemima. *Libija* bezuspešno pokušava da se oslobodi nasleđa radikalizma, pre svega radi prevazilaženja problema u odnosima sa Zapadom. Isto tako, na Arabijskom poluostrvu, *Jemen*, koji je podržao Sadama Huseina, ostaje u nekoj vrsti izolacije.

Nakon rata u Zalivu, neki komentatori su postavili pitanje da li je jednom zauvek uništen mit o arapskom jedinstvu i da li je uopšte moguće uspostavljanje sistema bezbednosti u tom delu sveta. Jer, teško je, barem iz sadašnje perspektive, pobiti ocenu jordanskog ministra informacija da „predstoji prilično dug period sumnjičavosti, zategnutosti i netrpeljivosti u arapskom svetu”.

Iran. Rat u Zalivu je još jednom pokazao da se pitanja regionalne bezbednosti u tom delu sveta ne mogu rešavati bez Irana, ali i da se Iran, kao tradicionalni regionalni hegemon,

teško „prilagođava” ostalima. Prema opštoj proceni, Iran je veoma mnogo dobio tim ratom: uništen je jedan od njegovih glavnih protivnika u regionu – Irak, izašao je iz međunarodne izolacije i obnovio veze u regionu i široj međunarodnoj zajednici. Ta zemlja je zvanično proglasila neutralnost u ratu, mada su iranski „radikali” vršili pritisak na vladu predsednika Rafsandžanija da aktivnije podrži Irak u borbi protiv zapadne hegemonije u regionu. Irak je prebacio svoje avione (140) na iranske aerodrome u toku rata, što je ocenjivano kao pokušaj (dogovoreni?) da se Iran „uvuče” u rat. Iz čitave akcije Iran je imao neposredne koristi jer je zadržao te avione i oni će mu, verovatno, poslužiti za regulisanje pitanja ratne odštete sa Irakom. Mada se američki predsednik Buš javno zahvalio Iranu za držanje za vreme rata, najveći problem u političkom i ekonomskom otvaranju Irana ostaju odnosi sa SAD, za koje se ne očekuje da će biti obnovljeni u bližoj budućnosti.

Rafsandžanijeva pragmatična i umerena linija dalje je učvrstila pozicije u islamskoj republici. Pojačane su, stoga, međunarodne aktivnosti, posebno u otvaranju prema arapskim zemljama Zaliva. Obnovljeni su odnosi sa Saudijskom Arabijom i skoro svim arapskim zemljama, koji su bili prekinuti otpočinjanjem iransko-iračkog rata 1980. godine. Naglašavajući da ima najdužu obalu u Persijskom zalivu i da bi rešavanje pitanja regionalne bezbednosti trebalo da bude prepušteno zemljama Zaliva, Iran se protivi američkom i drugom stranom vojnom prisustvu u regionu. Neki analitičari smatraju da će SAD koristiti i Iran za postizanje stabilnog balansa snaga u regionu Zaliva, koji bi dugoročno garantovao bezbednost.

Iran je pokušao aktivnije da se uključi u nemirna zbivanja u Iraku nakon okončanja rata radi eventualnog širenja islamske revolucije (ili barem obezbeđivanja pregovaračke pozicije iračkim Šiitima, slično Kurdima) i obračuna s pripadnicima iranskih opozicionih grupa u Iraku (Mudžehedin-e-halk). To je američkog predsednika Buša navelo da upozori Iran da ne preduzima nikakve vojne akcije prema Iraku. S druge strane, zbog kurdsog pitanja, ni Iranu ne odgovara „libanizacija” Iraka. Stoga se smatra da će, ukoliko se irački predsednik Saddam Husein bude održao na vlasti, Iran normalizovati odnose sa njegovim režimom (što uopšte ne isključuje buduće konflikte između te dve zemlje, koje će, verovatno, inicirati

Iran). U očekivanju raspleta događaja Iran drži sve kanale otvorene, pa sa Pakistanom i Turskom, na primer, oživljava regionalnu ekonomsku organizaciju (ECO)¹⁷ kao eventualnu protivtežu arapskim bezbednosnim aranžmanima, uz istovremeno nastojanje da te dve zemlje zadrži po strani od zbivanja u Zalivu. Zbog svega toga Iran i zadržava radikalnu retoriku, pre svega o palestinskom pitanju i budućnosti Bliskog istoka, dok je *de facto* prvenstveno usmeren na „sopstveni zabran”.

Na navodnu američku želju za normalizovanjem odnosa Iranci, navodno, nisu odgovorili. Oni ističu da su „protiv nametanja bezbednosti” u regionu od strane SAD. Ipak, smatra se da osnovni problemi u eventualnim pregovorima o obnavljanju iransko-američkih odnosa ostaju vezani za zapadne taoce u Libanu i iransku unutrašnju scenu. Svoje odnose sa SAD, s druge strane, Iran nastoji da kompenzuje intenziviranjem odnosa sa Evropom i korišćenjem eventualnih „pukotina” u zapadnoj alijansi. U jačanju svoje spoljnopolitičke pozicije Iran je posebno bio aktivan u okviru OUN i u odnosima sa Nemačkom i Francuskom. Iako je postigao značajne rezultate u obezbeđivanju bolje pozicije u budućim regionalnim aranžmanima, i dalje mu dugoročan problem ostaju odnosi sa „Velikim Satanom” – Sjedinjenim Američkim Državama. Stručnjaci navode da se Iran nije odrekao izvoza islamske revolucije, već se za sada samo odrekao izvoza te revolucije nasilnim putem i ratom, uz zagovarane uticaja na ekonomskom i kulturnom planu. U okviru toga treba shvatiti i iransko „zalaganje” za demokratizaciju u Iraku i uklanjanje Sadama Huseina sa vlasti (suđenje iračkom lideru kao ratnom zločincu).

Izrael. Naredni događaji će pokazati kakve su sve implikacije rata u Zalivu na izraelsku poziciju, mada je Izrael već imao neposrednih koristi, pre svega u vezi s uništavanjem iračke vojne moći i eventualnim uspostavljanjem novog dijaloga sa arapskim zemljama. Američki publicista Čarls Vilijems Majns, u časopisu „Foreign Policy”, ističe da je jedan od osnovnih razloga rata u Zalivu bila upravo bezbednost Izraela, uz činjenicu da su SAD u tom ratu prvi put postale i direktni

¹⁷ Za vreme nedavne posete rumunskog ministra inostranih poslova Nastasea Teheranu Rumunija je podnela zahtev za prijem u članstvo ECO, što su tri zemlje članice ocenile kao „nerealno”. Inače, ta organizacija je stvorena Izmirskim ugovorom još 1964, a i „reaktivirana” je 1985. godine.

izraelski vojni zaštitnik. Ipak, nedvosmisleno je uverenje svih posmatrača da, nakon rata, izraelsko-američki odnosi više nikada neće biti isti. Isto tako, Izrael je svojim uzdržavanjem u ratu značajno doprineo očuvanju antiiračke koalicije i nije antagonizirao arapske zemlje, što može imati dugoročan značaj za njegovu spoljnopoličku poziciju. Na primer, Saudijska Arabija i Kuvajt su vršili pritisak na Siriju da pronade formulu za otpočinjanje dijaloga sa Izraelom.

Rat je pokazao da Izrael ne može više ignorisati palestinsko pitanje, kao i da takva izraelska politika može biti u suprotnosti sa ukupnim američkim interesima u regionu. Izraelska doktrina „strateške dubine” morala bi biti napuštena ukoliko bude prihvaćen američki predlog o vraćanju „teritorija za mir” u rešavanju bliskoistočnog problema. To najbolje potvrđuju i vešto plasirani novinski članci (bez obzira na istinitost) u zapadnoj štampi o tome kako se Sirija naoružava preko Severne Koreje raketama *Scud* (takvi projektili „neutrališu” izraelsku doktrinu „strateške dubine”). S druge strane, izraelskoj vladi će biti veoma teško da prihvati bilo kakvu mirovnu formulu koja bi mogla da izgleda kao ustupak, u čemu je vlada sadašnjeg premijera Šamira prilično „tvrda”. Možda je upravo zbog toga američki sekretar Bejker, nakon svoje četvrte turneje po zemljama Bliskog istoka, stavio do znanja da su Izrael i Sirija glavne prepreke uspostavljanju mira u regionu. Nepopustljive stavove izraelske vlade potvrđuju i napadi na južni Liban odmah nakon proglašavanja sirijsko-libanskog ugovora o prijateljstvu. Naravno, nemoguće je očekivati korenite promene u američkoj politici prema Izraelu, jer je bilo infomacija i o tajnom američko-izraelskom sporazumu o Palestini, ali će se, verovatno, američka „optika” prilagođavati razvoju događaja.

Turska. Poznavaooci prilika u regionu smatraju da je Turska „osetila dosta gorčine” zbog razvoja događaja nakon rata u Zalivu, posebno ako se uzme u obzir koliko je napora uložila u saradnju sa antiiračkom koalicijom. Prvo, Turska je prekršila sopstvenu dugogodišnju tradiciju da ne dozvoli stranim trupama u ratnom sukobu da koriste njenu teritoriju. Drugo, nakon rata morala je da se suoči sa problemom kurdskih izbeglica iz Iraka, što je u toj zemlji moglo da izazove veliku napetost, s obzirom na to da više od polovine ukupnog

broja Kurda živi upravo u Turskoj. Zatim, ostali su i problemi neplaćenog iračkog duga (750 miliona dolara) i gubici izazvani krizom i ratom (1,5 milijardi dolara samo od taksi za naftovod). Na kraju, rat je uslovio udvostručavanje vojnog budžeta Turske na 4,25 milijardi dolara. Od obećanih kompenzacija Turska je dobila samo trećinu (ukupno oko dve milijarde dolara), a malo je izgleda da će učestvovati u značajnijim poslovima u rekonstrukciji regiona. Početkom aprila 1991. turski premijer Akbulut je boravio u Kuvajtu, ali je dobio samo lepa i „prazna” uveravanja o saradnji.

Sve je to stvorilo političke probleme turskom predsedniku Ozalu, koji je, prema izjavama svojih kritičara, „preuveličao” turske interese u ratu u Zalivu. Zvanično tursko stanovište i dalje ostaje zahtev za demokratizaciju Iraka i promenu režima Sadama Huseina, mada je Turska, kao prva nearapska zemlja, pragmatično ponovo uspostavila kontakte sa Irakom. Zamenik iračkog premijera Tarika Aziza posetio je sredinom juna Ankaru i sa turskim rukovodstvom razgovarao o bilateralnim i ekonomskim odnosima dve zemlje, što je nagovestilo promenu turske pozicije u odnosu na regionalna zbivanja. Turska je posebno zainteresovana za dalji protok iračke nafte preko svoje teritorije i posredno deluje na uklanjanje ekonomskog embarga protiv Iraka, pre svega prema iračkom zahtevu za pribavljanje hrane i lekova. Na poziciju Turske nesumnjivo je uticalo i kurdsko pitanje, bez obzira na to što je Turska prvi put u svojoj modernoj istoriji uspostavila kontakte sa nekim kurdskim grupacijama (sa vođom iračkog PUK-a Džalal Talebanijem) i što se prećutno složila sa njihovom autonomijom u Iraku. Kurdsko pitanje je stvorilo i određene napetosti u odnosima između Turske i EZ, što se pokazalo i u slučaju proterivanja jednog britanskog novinara iz Turske, uz opasku zapadnih sredstava informisanja da Turska preko kurdskog pitanja može da „uđe u red civilizovanih država i u Evropu”. Može se konstatovati da je usled rata u Zalivu Turska, ipak, popravila svoj međunarodni položaj, iako nije uspela da „iskoristi” prednosti svog geostrateškog položaja i „prednosti” svog modela demokratije za islamski svet.

Primer Turske veoma dobro pokazuje da su interesi aktera regionalnih zbivanja u tom delu sveta toliko oprečni da se čak međusobno poništavaju. Tom politikom na „dva

koloseka", bez obzira na političke i ekonomske koristi od rata u Zalivu, Turska, ipak, nije uspjela da se nametne kao „stub“ regionalne bezbednosti, koju Zapad, pre svega Amerika, pokušava da izgradi u Zalivu i regionu Bliskog istoka. Najbolje „otrežnjenje“ za Tursku jeste upravo kurdsko pitanje, mada se mora priznati da Turska i nije imala mnogo varijanata pri izboru svoje politike.

NOVI SVETSKI POREDAK I UJEDINJENE NACIJE

Stručnjaci za međunarodna pitanja ocenjuju da je rat u Zalivu imao globalni, regionalni i lokalni karakter. Značaj Zaliva ne bi trebalo ni pominjati – nafta, geostrateški interesi svih velikih sila, postojanje i Severa i Juga u regionu, arapsko-izraelski konflikt, koji traje duže od četiri decenije, „izazovi“ islamskog fundamentalizma i arapskog nacionalizma, i slično. Možda je, upravo stoga, rat u Zalivu podstakao pomalo euforičan utisak da se već nalazimo u nekom „novom vremenu“.

Postavljajući pitanje šta Amerikanci podrazumevaju pod izjavama da će posle rata u Zalivu otpočeti s izgradnjom novog svetskog poretka, naš istaknuti poznavalac međunarodnih odnosa Ranko Petković naglašava da se očekivalo da će se „SAD vratiti započetom poslu i nastaviti, zajedno sa pomenu-tim velikim partnerima, da grade novi poredak mira u svetu, koji će se zasnivati na kooperaciji i ravnoteži interesa. Očigled-no, o tome nije reč“.¹⁸ Stoga se postavlja pitanje da li je rat u Zalivu jednom zauvek trebalo da pokaže ostatku sveta nova američka spoljopolitička opredeljenja i odlučnost u stvaranju „vrlog novog sveta“, u šta je teško verovati, jer u nekoliko proteklih decenija Amerikanci nisu uspevali da se učvrste u tom regionu bez opasnosti i različitih izazova. Otuda se nameću i pitanja da li je svaki njihov novi pokušaj, u stvari, vraćanje na Bagdaski pakt¹⁹ i može li se prihvatiti tvrdnja

¹⁸ Ranko Petković, *Šta posle rata u Zalivu*, „Međunarodna politika“, br. 982, 1. mart 1991.

¹⁹ Bagdaski pakt je stvoren 1955. godine radi regulisanja pitanja regionalne bezbednosti i suprotstavljanja komunističkoj opasnosti. Potpisali su ga Irak, Iran, Turska, Pakistan i Velika Britanija. Nakon istupanja Iraka iz te organizacije, Pakt je 1958. godine promenio naziv u CENTO-pakt, kada su mu faktički pristupile i Sjedinjene Američke Države. Ulogu je izgubio krajem šezdesetih, a formalno prestao da postoji krajem sedamdesetih godina.

nekih posmatrača globalnih prilika da će to biti i prya i poslednja prilika SAD da izgrade unipolarni svet. Čarls Vilijems Majns navodi da SAD nikada nisu ni nameravale da uspostave unipolarni svet, niti imaju ekonomskih mogućnosti da same izgrade novi svetski poredak. Američka akcija nije dovela u pitanje sistem kolektivne bezbednosti, već ide na uspostavljanje ravnoteže snaga, i to prvenstveno na regionalnom planu. To je opšta karakteristika američke spoljne politike i sada važi kao univerzalni američki pristup u rešavanju spornih pitanja i u izgradnji „novog svetskog poretka“.

Sjedinjene Američke Države su i zvanično odbacile svaku pomisao da će u budućnosti biti „svetski žandarm“, premda znaju da većina postojećih država ostaje krajnje podozriva prema njihovim akcijama. Američka štampa prenosi pisanje meksičkog lista „Uno mas Uno“, koji naglašava da se „pravda novog svetskog poretka već pokazala kroz obrazac koji se primenjuje na sve koji se protive američkom predsedniku: ismevanje i izjednačavanje sa Satanom, prikazivanje neprijatelja kao iracionalnog fanatika, kao delinkventa, povezanog po mogućstvu sa drogom, terorizmom, sve to samo da bi se opravdala upotreba nasilja. Na kraju sam Buš postaje isto toliko fanatičan i iracionalan kao njegovi neprijatelji, sa sopstvenim svetim ratom u odbrani pravedne stvari“.²⁰ Možda je upravo zbog toga komentator nedeljnika „Newsweek“ istakao da „novi svetski poredak“ nije ni nov, ni posebno uređen. S druge strane, malezijski premijer Mahatir smatra da pritisci na mnoge zemlje radi prihvatanja „novog svetskog poretka“ mogu biti socijalni, ekonomski, politički i slično.²¹

Pitanje je da li će osnovno načelo „novog svetskog poretka“ biti, u stvari, negacija jednog od osnovnih načela poretka Ujedinjenih nacija iz člana 2, tačke 7 Povelje, u kojem se kaže da niko, pa čak ni OUN, nema pravo da se meša u unutrašnje poslove suverenih zemalja. Francuski ministar inostranih poslova Rolan Dima, upravo u vezi s kurdskim izbeglicama, predložio je usvajanje načela ne „prava mešanja“,

²⁰ „Time“, 1. april 1991.

²¹ U članku „Time“ od 15. aprila, posvećenom iračkim izbeglicama, navodi se da postoji nekoliko principa po kojima bi intervencija bila opravdana. „Pretnje svetskoj stabilnosti mogu doći iz erupcija u jednoj državi sa hiljadama izbeglica i ugrožavanjem svetskog i regionalnog odnosa snaga. Sledeća takva eksplozija bi se mogla dogoditi u Jugoslaviji: i dalje, mada ne tako daleko, može se videti krvava utvara raspada u Sovjetskom Savezu“.

nego „dužnosti mešanja” u unutrašnje poslove. To je mnoge podsetilo na doba Svete Alijanse iz prošlog veka i intervencije u ime hrišćanskog mira i pravde, s tim što sada zapadni saveznici pretenduju da u ime ljudskih prava i prosperiteta budu glavni čuvari bezbednosti i mira u svetu. Ipak, pravo na intervenciju se, pre ili kasnije, u međunarodnim odnosima pogubno završavalo, pa je pitanje koliko će i kako novi sistem koji nastaje – izdržati. Možda će, na primer, upravo zbog toga nesvrstanost, kao spoljnopolitičko opredeljenje malih i nejakih država, dobiti novi smisao i novu snagu za svoje izvorne principe, što je mišljenje nekih indijskih teoretičara.²²

Na početne korake u stvaranju novog svetskog poretka, odnosno na stvaranje bezbednosnih struktura u regionu i na pregovarački proces na Bliskom istoku (u više faza i na duži rok), nadovezuje se i proširena uloga Ujedinjenih nacija, pre svega Saveta bezbednosti, odnosno pet njegovih stalnih članica, na čelu sa SAD. Kroz nove tendencije, bilo kao kroz presedane ili kao dugoročnije perspektive budućeg delovanja svetske organizacije, Organizacija ujedinjenih nacija jača u celini, mada postepeno i neravnomerno.²³ Suština takvog jačanja sagledava se kroz primenu Povelje OUN, a kao ključni dokaz delotvornosti OUN navodi se činjenica da se veto skoro uopšte ne primenjuje, već se problemi rešavaju konsensusom.

Prvi presedan u vezi s ratom u Zalivu jeste činjenica da su poraženoj strani uslove mira nametnule Ujedinjene nacije, a ne pobednici. Presedan je i to da su predstavnici velikih sila uključeni u posmatračke snage na iračko-kuvajtskoj granici i u komisije koje se bave pitanjima iračkih sredstava za masovno uništavanje i kompenzacijama ratnih šteta. Stručnjaci za međunarodne odnose navode da je, ako se zanemari koliko je Irak zaista u podređenom položaju, najbolji način za predupređivanje takvih presedana u poštovanju odluka OUN i normi međunarodne zajednice. Prema njima, to je i suština skoro akademskog pitanja koje se postavilo nakon rata u Zalivu – da li u sistemu međunarodnog prava suverenitet država ima primat nad očuvanjem međunarodnog mira.

U februarskom broju londonskog časopisa „South” (Jug), koji se bavi problemima zemalja u razvoju, ističe se da su

²² M. S. Radžan, *Nesvrstanost u unipolarnom svetu*, „Međunarodna politika“, br. 982, 1. mart 1991.

²³ Živojin Jazić, *Rasplet u Golfu*, „Međunarodna politika“, br. 986, 1. maj 1991.

nakon rata u zalivu Organizacija ujedinjenih nacija i sistem međunarodnog prava diskreditovani i da se pokazalo da ih treba menjati, posebno prevaziđeni koncept Saveta bezbednosti i pet njegovih stalnih članica. U vezi s tim, već se izražavaju određene sumnje da je novi poredak samo pokriće za neoimperijalizam, odnosno da je sve to već viđeno u imperijalizmu 19. veka.

O tome da će sumnje vezane za rat u Zalivu ostati govori se i u tekstu Eduarda Čalića *Pouke iz rata u Zalivu*, u kojem se izričito postavlja pitanje „hoće li Ujedinjeni narodi, u čije ime je usledilo kažnjavanje iračke vlade, zaista biti u stanju da zajemče čovečanstvu mirnodopsku koegzistenciju i prirodni povijesni razvoj, dakle i potlačenom i siromašnom narodu“.²⁴

*

U sveobuhvatnoj analizi koristi i gubitaka za SAD u ratu u Zalivu i o njegovim neposrednim i dugoročnim implikacijama na američku politiku nekadašnji američki savetnik za nacionalnu bezbednost Zbignjev Bžežinski navodi da su koristi impresivne: (1) reafirmacija političkih i pravnih principa međunarodne zajednice da se neće tolerisati brutalna upotreba sile od strane neke države; (2) pokazana je tehnološka i strateška superiornost američke vojne sile i odlučnost američkog političkog rukovodstva; (3) Bliski istok i region Zaliva su sada jasno omeđeni kao američka sfera uticaja, što savezničke arapske zemlje i Izrael čini bezbednijim; (4) nekadašnji glavni rival SAD u regionu Bliskog istoka – SSSR, sada je dobio samo status posmatrača u regionalnim zbivanjima.

Prema Bžežinskom, u negativne posledice bi trebalo ubrojiti sledeće: (1) najveće neposredne koristi od rata u Zalivu je imao Iran, zemlja koja je potencijalni protivnik SAD i američkih saveznika, što može biti izvor novih nestabilnosti, pa je sada američko vojno prisustvo u regionu – imperativ; (2) postoji mogućnost da se, kao posledica rata, u regionu postepeno otvore etničke, religiozne i plemenske netrpeljivosti, što lančanom reakcijom može dovesti do višestrukih procesa „libanizacije“ u tom delu sveta; (3) akcija protiv Iraka

²⁴ Eduard Čalić, *Pouke iz rata u Zalivu*, „Danas“, 9. april 1991.

i intenzitet bombardovanja mogu prema Amerikancima stvoriti dugoročnu netrpeljivost kod Arapa, posebno stoga što je rat prikazivao kao „pravedan rat“.²⁵

Analizirajući posledice rata u Zalivu, Žan Mišel Bušeron, predsednik Spoljnopolitičkog komiteta francuskog parlamenta, istakao je da „Sjedinjene Američke Države pokušavaju da iskoriste vojnu pobjedu u Zalivu i da je pretvore u političku pobjedu na svakom kontinentu“. Ipak, i sami Amerikanci uviđaju da to neće biti nimalo lako – Evropljani su odlučili da „čekaju“, jer su predviđali da će SAD imati sve manju ulogu na „starom kontinentu“; azijske zemlje, na čelu sa Japanom, prihvataju SAD kao vojnu supersilu, ali istovremeno polaze od činjenice da ta zemlja ekonomski sve više zaostaje; Sovjetski Savez ostaje prividno nemoćan, dugoročno očekujući da će američko vođstvo biti *de facto* neutralisano s povećanjem američkih ekonomskih i socijalnih teškoća i, na kraju, na Bliskom istoku se nastavlja „po starom“, pri čemu se sve strane „cenjkaju do kraja“, kako bi ojačale sopstvenu poziciju.

Naravno, pored političkih, SAD imaće i značajnih ekonomskih koristi, počevši, na primer, od prodaje konvencionalnog naoružanja zemljama regiona (u čemu SAD političkim, diplomatskim i vojnim akcijama nastoji potpuno da istisne Sovjetski Savez, Kinu i sve druge konkurente), pa do rekonstrukcije Kuvajta i eventualno Iraka. Možda je najvažnija činjenica da su SAD učvrstile kontrolu nad naftom, najznačajnijim svetskim energetske izvorom, uz očuvanje stabilnih cena (ni visokih, ni niskih) i stopa proizvodnje (čemu treba da doprinese i saudijska dominantna pozicija u OPEC-u). Svi regionalni bezbednosni aranžmani će morati neminovno da obuhvate i pitanje obezbeđivanja snabdevanja naftom, bez obzira na to da li će se njima predviđati prisustvo stranih snaga ili ne. Naravno, oprezniji američki ekonomisti ukazuju da samo vojna pobjeda i euforija možda neće biti dovoljni da podstaknu globalne ekonomske tokove, niti da pomognu u izbegavanju zamki recesije svetske privrede. Ipak, smatra se da će u ekonomskom pogledu rat u Zalivu za Zapad i sedam razvijenih zemalja, posebno za ekonomiju SAD, imati mnogo više prednosti nego štetnih posledica.

²⁵ Zbigniew Bżeziński, *Amerika kao pobednik ima obavezu prema Bliskom istoku*, „International Herald Tribune“, 22. april 1991.

Na kraju, mora se konstatovati da je još uvek teško proceniti kakav će biti značaj rata u Zalivu u istoriji sveta i istoriji razvoja. „Možda će o njemu govoriti kao o prvom velikom kompjuterizovanom ratu, koji je svet iz časa u čas mogao da prati preko televizijskih ekrana, ili kao u prvoj uspešnoj primeni vojnih sankcija Ujedinjenih nacija protiv agresora, ali će u svesti ljudi, kao i uvek do sada, ostati večito pitanje: da li je moralo doći do rata?“²⁶

S U M M A R Y

THE PERSIAN GULF AFTER THE WAR

The author considers that the crisis in the Gulf, commenced with the Iraqi occupation of Kuwait on August 2nd, 1990, and ended by the unconditional adoption on the part of Iraq of the conditions set by the United Nations on March 3rd, 1991, was one of the major international crisis after the World War II, and by many characteristic features unique in the post-war history of the international relations. Within this framework must be seen its political, economic, military and ecological consequences and impacts, its impact on the migration processes, and the like. The conflict in the Gulf, which after the Korean war was by the number of the mobilized men and by the used technology the largest international conflict in the past fifty years, did not, however, effect any change of state borders in the region, but has caused significant changes in the balance of forces both within the region and on the international or global scene. Beside Iraq the war was lost also by some other countries (Jordan, Yemen, and others), while it was won in addition to the USA also by Iran, Israel, Syria and some other countries. After all these it remains to be seen whether the course of events will confirm the Arabian saying that „the desert storm – the code name of the allied war campaign – usually does not last long“.

Among the most significant questions opened by the Gulf war is the one pertaining to the creation of new structures of security in the region, which is one of the first steps towards the establishment of a new world order. The author considers, in a wider framework, the post-war situation in Iraq and Kuwait, as well as new problems in connection with the regional security (the problem of Kurds). Analysed are also options and interests of the most significant regional factors, and the different approaches to the processes of regional security on the part of the most significant world or global factors. Particularly considered is the issue of creation of a new world order (unilateral world and Pax Americana), and the new place and role of the Organization of the United Nations in the international relations.

²⁶ Ranko Petković, *Smisao i besmisao rata*, „Međunarodna politika“, br. 980, 1. februar 1991.

R E S U M E

LE GOLFE APRES LA GUERRE

L'auteur estime que la crise dans le Golfe, déclenchée par l'occupation iraquienne du Kuweit le 2 août 1990. et terminée par la capitulation sans conditions de l'Iraq, dictée par les Nations Unies le 3 mars 1991., est un des plus grandes crises internationales après la deuxième guerre mondiale avec les caractéristiques uniques dans l'histoire postguerre des rapports internationaux. Dans ce cadre on doit examiner ses processus politiques, économiques, militaires et écologiques, ainsi que les processus de migration et autres. Le conflit dans le Golfe, qui, après la guerre de Corée, d'après le nombre des mobilisés et d'après la technologie utilisée, est estimé comme le plus grand conflit entre les Etats pour la période de 50 dernières années. Ce conflit a provoqué les changements significatifs dans le rapport des forces de la région ainsi que sur le plan global. Sauf Iraq, la guerre a été perdue pour les autres Etats (Jordanie, Yemen), tandis que, sauf EUA, les gagnants sont Iran, Israël, Syrie et encore quelques Etats. Il reste de voir le développement des événements qui confirmeront un proverbe qui dit que „la tempête du désert ne dure pas pour longtemps“ (le nom codé de l'opération).

Parmi les questions les plus importantes ouvertes par la guerre du Golfe est celle en rapport avec la création de nouvelles structures de sécurité dans la région, le premier pas vers l'établissement de nouvelle ordre mondiale. Auteur examine la situation après la guerre en Iraq et au Kuweit ainsi que les nouveaux problèmes liés à la sécurité régionale (le problème kurde). On fait analyse des options de la sécurité régionale sous l'angle de la sécurité mondiale (le monde unipolaire et Pax Americana), ainsi que la nouvelle place et le nouveau rôle de l'Organisation des Nations dans les rapports internationaux.

P E З Ю М Е

ЗАЛИВ ПОСЛЕ ВОЙНЫ

Автор считает, что кризис в Заливе, начавшийся с оккупации иракцами Куве'та 2 августа 1990 года, и закончившийся безоговорочным принятием Ираком условий ООН 3 марта 1991 года, как один из наиболее крупных международных кризисов после второй мировой войны, по многим характеристикам является единым в новейшей истории международных отношений. В этих рамках нужно рассмотреть его политические, экономические, военные и экологические последствия, влияние на миграционные процессы и др. Столкновение в Заливе, являющееся после корейской войны по количеству мобилизованных людей и использованной технологии самым большим межгосударственным столкновением за последних пятьдесят лет, не привело к изменениям границ в регионе, но оно было причиной изменений в соотношении сил как в регионе, так и в

глобальном плане. Кроме Ирака, войну проиграли и некоторые другие страны (Иордания, Йемен и др.), причем, с другой стороны, войну выиграли, кроме США, Иран, Израиль, Сирия и некоторые другие государства. После всего, остается проверить подтвердят ли события арабскую пословицу, что „гроза пустыни (какое именно и было секретное название операции) обычно не продолжается долго“.

К важнейшим вопросам, „открытыми“ войной в Заливе, относится и вопрос, связанный с созданием новых структур безопасности в регионе, что является одним из первых шагов на пути восстановления нового мирового порядка. Автором более подробно рассматривается послевоенная ситуация в Ираке и Кувейте, а также новые проблемы, связанные с региональной безопасностью (курдская проблема). Анализируются возможности и интересы самых различных факторов, а также различные подходы к процессам региональной безопасности наиболее значительных глобальных факторов. Особо рассматривается вопрос создания нового мирового порядка (униполярный мир и Pax Americana) и нового места и роли Организации Объединенных Наций в международных отношениях.